

บทที่ ๓

รูปแบบของพระอุโบสถในประเทศไทย

รูปแบบพระอุโบสถในพระพุทธศาสนาเถรวาท สถาปัตยกรรมของไทยในอดีตล้วนแต่รูปแบบที่แตกต่างกันไปตามสภาพของความเปลี่ยนแปลง ในการวิจัยครั้งนี้จึงศึกษารูปแบบพระอุโบสถในประเทศไทยทั้ง ๔ ภาค คือ ศึกษารูปแบบพระอุโบสถที่นิยมก่อสร้างทั่วไป รูปแบบพระอุโบสถภาคกลาง รูปแบบพระอุโบสถภาคใต้ รูปแบบพระอุโบสถภาคเหนือ และรูปแบบพระอุโบสถภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังต่อไปนี้คือ

๓.๑ รูปแบบพระอุโบสถ

รูปแบบพระอุโบสถ หมายถึงลักษณะที่กำหนดขึ้นเป็นหลักหรือแนวทางมาตรฐานซึ่งยอมรับและใช้ก่อสร้างกันทั่วไป^๑ สถาปัตยกรรมที่ตั้งชื่อรูปแบบพระอุโบสถนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพการณ์นั้นเป็นอย่างไร หรือขึ้นอยู่กับความคิดร่วมกับเจ้าอาวาสแต่ละวัดของชุมชนนั้น ๆ ต้องการรูปแบบพระอุโบสถแบบใด แนวโน้มความคิด รสนิยม เป็นไปในทิศทางใด หรือแม้แต่วิถีชีวิตของสังคมระบบเศรษฐกิจที่จะเอื้ออำนวยต่อการที่จะมีงบประมาณในการก่อสร้างในแต่ละครั้ง ตลอดจนความสามารถ สถิติปัญญาในกระบวนการทางการช่างจะเป็นของสถาปนิกเอง หรือรูปแบบขึ้นอยู่ในแต่ละยุคสมัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองสภาพบ้านเมืองที่กำลังเจริญโดยอาศัยแรงงานและช่างที่มีความรู้ทางด้านศิลปะการก่อสร้างพระอุโบสถให้เป็นรูปทรงอุโบสถถูกต้องตามพุทธบัญญัติจะมีชื่อเรียกไม่เหมือนกันเพราะขึ้นอยู่กับการเลือกทำการก่อสร้างหรือแต่ละวัดจะเลือกรูปทรงพระอุโบสถ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมในการก่อสร้างพระอุโบสถมี ๑๕ แบบ คือ^๒

รูปแบบที่ ๑ แบบมหาอุดคือ พระอุโบสถที่ก่อผนังทึบปิดล้อมทั้ง ๔ ด้าน โดยไม่เจาะช่องหน้าต่างเลย มีเพียงเปิดเป็นช่องประตูเพียง ๑ หรือ ๒ ช่องเท่านั้น การทำเช่นนี้แน่นอนว่าภายใน

^๑ฝ่ายวิชาการภาษาไทย, พจนานุกรมไทยฉบับทันสมัยและสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๔๐.

^๒รศ. สมใจ นิ่มเล็ก, อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔-๕๔.

อาคารย่อมมีคทึบ ซึ่งบางคนอธิบายว่าเนื่องเพราะต้องการจะใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ในการลงอาคมของคลัง

รูปแบบที่ ๒ แบบทรงโรงคือ พระอุโบสถที่ใช้ผังรูป ๔ เหลี่ยมผืนผ้ามีระเบียบรอบ หลังคามีสองชั้นหรือมุขลดหน้า – หลัง คับสุดท้ายซีกปีกนกกันสาดออกคลุมระเบียบดังกล่าวโดยรอบ หอไตรรูปแบบนี้ถือว่านิยมใช้มากที่สุด เนื่องจากเพราะมีปีกหลังคาที่คลุมรอบกันแดดฝนได้

รูปแบบที่ ๓ แบบมีมุขหน้าคือเป็นอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำหลังคาคลุมอย่างคฤห์ เฉพาะด้านสกัดหน้า หรือเฉพาะหน้า

รูปแบบที่ ๔ แบบมีมุขหน้า มุขหลังคือเป็นอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำหลังคาคลุมอย่างคฤห์ เฉพาะด้านสกัดหน้า– หลัง หรือเฉพาะหน้า หรือด้านหลัง

รูปแบบที่ ๕ แบบมีระเบียบรอบคืออาคารที่แนวขอบรอบนอกสุดตั้งเป็นแนวเสารับปีกนกชายคาโดยรอบ ส่วนผนังอาคารอยู่เลยถัดไปอีกแนวหนึ่ง ทำให้อาคารมีระเบียบทางเดินโดยรอบ

รูปแบบที่ ๖ แบบมีระเบียบรอบและมุขหน้า มุขหลังคือ อาคารที่แนวขอบรอบนอกสุดตั้งเป็นแนวเสารับปีกนกชายคาโดยรอบ ส่วนผนังอาคารอยู่เลยถัดไปอีกแนวหนึ่ง ทำให้อาคารมีระเบียบทางเดินโดยรอบ และมุขทั้งด้านหน้าและด้านหลัง

รูปแบบที่ ๗ แบบมีมุขหน้า มุขหลัง ระเบียบรอบ และลานประทักษิณคือ คือ เป็นอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำหลังคาคลุมอย่างคฤห์ เฉพาะด้านสกัดหน้า– หลัง หรือเฉพาะหน้า หรือด้านหลัง ส่วนระเบียบรอบ คือ อาคารที่แนวขอบรอบนอกสุดตั้งเป็นแนวเสารับปีกนกชายคาโดยรอบ ส่วนผนังอาคารอยู่เลยถัดไปอีกแนวหนึ่ง ทำให้อาคารมีระเบียบทางเดินโดยรอบ และลานประทักษิณ คือ

รูปแบบที่ ๘ แบบมีมุขเด็จด้านหน้า และด้านหลังคือ ลักษณะอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหลังคาคลุมอย่างทรงคฤห์เฉพาะด้านสกัดหน้าและหลังซีกผิงออกเป็นโถงสี่เหลี่ยมอย่างที่เรียกว่า “มุขเด็จ” โดยมุขเด็จจะทำหลังคาคลุมล้อตามรูปทรงของหลังคาเรือนประธานและยกฐานสูง

รูปแบบที่ ๙ แบบมีมุขเด็จด้านหน้า ด้านหลัง และมุขลดด้านหลัง ชนิดมีเสาด้านหน้า-หลัง คือ ลักษณะอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหลังคาคลุมอย่างทรงคฤห์เฉพาะด้านสกัดหน้าและหลังซีกผิงออกเป็นโถงสี่เหลี่ยมอย่างที่เรียกว่า “มุขเด็จ” โดยมุขเด็จจะทำหลังคาคลุมล้อตามรูปทรงของหลังคาเรือนประธานและยกฐานสูง และมุขลด คือ อาคารที่ลดทอนหลังคาทั้งก้านสกัดหน้าและหลังให้สั้นลง โดยการชักเป็นมุขลด ซึ่งแต่ละด้านอาจจะลดลงเป็นชั้น ๆ เป็น ๒ - ๓ ลดแล้วแต่ขนาดความยาวของอาคารนั้น

รูปแบบที่ ๑๐ แบบมีมุขเด็จด้านหน้า ด้านหลัง และพาไลด้านข้างคือ ลักษณะอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหลังคาคลุมอย่างทรงคฤห์เฉพาะด้านสกัดหน้าและหลังซีกผิงออกเป็นโถง

สี่เหลี่ยมอย่างที่เราเรียกว่า “มุขเด็จ” โดยมุขเด็จจะทำหลังคาคลุมล้อมรอบรูปทรงของหลังคาเรือนประธานและยกฐานสูง และพาไลด้านข้าง คือ อาคารที่แนวขอบรอบนอกสุดตั้งเป็นแนวเสารับปีกนกชายคาโดยรอบ ส่วนผนังอาคารอยู่เลยถัดไปอีกแนวหนึ่ง ทำให้อาคารมีระเบียบทางเดินโดยรอบ

รูปแบบที่ ๑๑ แบบมีระเบียบรอบ เฉลียงด้านหน้า ด้านหลัง และลานประทักษิณคืออาคารที่แนวขอบรอบนอกสุดตั้งเป็นแนวเสารับปีกนกชายคาโดยรอบ ส่วนผนังอาคารอยู่เลยถัดไปอีกแนวหนึ่ง ทำให้อาคารมีระเบียบทางเดินโดยรอบ และมุขทั้งด้านหน้าและด้านหลัง

รูปแบบที่ ๑๒ แบบจัตุรมุขคือ ลักษณะอาคารที่ออกแบบแผนผังและรูปทรงหรืออย่างรูปกากบาททำให้อาคารมีมุขหรือหน้าจั่วหันออกทั้ง ๔ ทิศ ๔ ด้าน

รูปแบบที่ ๑๓ แบบจัตุรมุข มุขหน้ายาวคือลักษณะอาคารที่ออกแบบแผนผังและรูปทรงหรืออย่างรูปกากบาททำให้อาคารมีมุขหรือหน้าจั่วหันออกทั้ง ๔ ทิศ ๔ ด้านและมีมุขหน้ายาว

รูปแบบที่ ๑๔ แบบจัตุรมุข มุขหน้ายาว และมีพระระเบียงโอบด้านหลังคือ ลักษณะอาคารที่ออกแบบแผนผังและรูปทรงหรืออย่างรูปกากบาททำให้อาคารมีมุขหรือหน้าจั่วหันออกทั้ง ๔ ทิศ ๔ ด้านและมีมุขหน้ายาว และมีพระระเบียงโอบด้านหลัง

รูปแบบที่ ๑๕ พระอุโบสถไม้^๓

พระอุโบสถก็คือศาสนสถานประเภทหนึ่งที่พระภิกษุใช้เป็นสถานที่ทำกิจเกี่ยวกับสังฆกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ทำอุโบสถกรรม อุปสมบท วัตรปฏิบัติ เป็นต้น พระอุโบสถจะมีอยู่ตามวัดทั่ว ๆ ไป และเริ่มมีความสำคัญมากที่สุดตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา พระอุโบสถในเริ่มแรกมักทำเป็นรูปทรงอย่างโรง จึงมีคำสามัญเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “โรงพระอุโบสถ” พระอุโบสถหรือโบสถ์ถ้าอยู่ในพระอารามหลวงกำหนดให้เรียกว่า พระอุโบสถ

เขตอันเป็นที่ตั้งของพระอุโบสถหรือโบสถ์เรียกว่า สิม่า ซึ่งแปลว่า เขตที่กำหนดขึ้นเพื่อการทำสังฆกรรม โบสถ์อันเป็นศาสนสถานที่มีลักษณะส่วนใหญ่เป็นทรงโรงในตอนเริ่มแรก พื้นภายในยกสูงพื้นความชันหรือน้ำท่วม ในปัจจุบันโบสถ์จะมีรูปร่างเป็นไปตามความเจริญในด้านความคิดและการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมและประณีตศิลป์ เริ่มแรกโบสถ์คงจะสร้างขึ้นด้วยไม้เป็นส่วนใหญ่ ต่อมามักนิยมสร้างด้วยเครื่องก่อ แต่โครงหลังคายังคงเป็นเครื่องไม้

ขนาดของโบสถ์ถือกำหนดขนาด ความยาวด้วยจำนวนห้อง คำว่าห้องนี้หมายถึงระยะห่างของช่วงเสาจากเสานึงไปยังอีกเสานึงทางด้านความยาวของโบสถ์ การกำหนดขนาดของโบสถ์

^๓รศ. สมใจ นิ่มเล็ก, อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๔-๕๗

แต่โบราณมีคตินิยมทำเป็นจำนวนที่ ขนาดเล็กสุดจะทำยาว ๕ ห้อง ขนาดกลางยาว ๗ ห้อง และ ขนาดใหญ่จะมีตั้งแต่ ๙ ถึง ๑๑ ห้อง

ขนาดของโบสถ์จะต้องสอดคล้องกับพุทธบัญญัติด้วย เช่น ในถิ่นที่ขาดแคลนภิกษุ ในพิธี อุปสมบทต้องประกอบด้วยภิกษุอย่างน้อย ๕ รูป เรียกว่า สงฆ์ปัญจวรรค ถ้าในถิ่นที่มีภิกษุมากต้อง ประกอบไปด้วยสงฆ์ ๑๐ รูป เรียกว่า สังฆทศวรรค ภิกษุที่เข้าร่วมพิธีสังฆกรรมดังกล่าว ถ้ามากกว่า จำนวนกำหนดถึงจะใช้ได้ ถ้าต่ำกว่าจำนวนที่กำหนดใช้ไม่ได้ ดังนั้นเราจะพบว่าพระอุโบสถแต่ละหลังในแต่ละท้องถิ่นจะมีขนาดแตกต่างกันไป คตินิยมตั้งแต่โบราณในการทำหลังคาซ้อนได้สาม ซ้อน ส่วนวัดราษฎร์จะทำได้เพียงสองซ้อนเท่านั้น ส่วนการตกแต่งหน้าบันหรือเครื่องบนด้วย เครื่องลายของ คือมีช่อฟ้า ใบระกา กระจัง หน้าคชศูริ และหางหงส์ ก็เป็นคตินิยมความเชื่ออย่างหนึ่ง ถ้าเป็นพระอารามหลวงก็จะตกแต่งได้ครบเครื่องดังกล่าวข้างต้น ส่วนวัดราษฎร์ที่สร้างขึ้นแล้วถวาย เป็นพระอารามหลวงก็จะตกแต่งได้ดังกล่าว เฉพาะวัดที่ราษฎร์สร้างเท่านั้นที่นิยมทำเครื่องตกแต่ง เป็นเพียงรายระกา คตินิยมความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณนั้น ในสมัยต่อมาจนถึงสมัย ปัจจุบัน เราไม่สามารถที่จะแยกแยะหรือชี้ให้เห็นชัดไปได้ในเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรมว่าพระ อุโบสถหลังใดเป็นพระอุโบสถวัดหลวงหรือวัดราษฎร์ เนื่องมาจากความเจริญในเรื่องการก่อสร้าง และได้มีการบันทึกหรือยกเป็นกฎระเบียบเพื่อใช้บังคับหรือเพื่อยึดถือปฏิบัติกันในปัจจุบัน^๔

๓.๑.๑ คตินิยมในการออกแบบพระอุโบสถ

คตินิยมการออกแบบพระอุโบสถนับแต่โบราณมา มีคตินิยมก่อสร้างกันเป็น ลักษณะ และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตลอดจนองค์ประกอบประดับตกแต่ง ระหว่างพระวิหารและพระ อุโบสถ แทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีความแตกต่างกันเลย อาคารทั้ง ๒ ประเภทส่วนใหญ่ต่างใช้ กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนเดียวกันทุกประการ ความแตกต่างอยู่ที่การใช้สอย กล่าวคือพระวิหาร ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับฆราวาส ส่วนพระอุโบสถใช้ประกอบ พิธีกรรมทางศาสนาระหว่างหมู่พระสงฆ์ด้วยกันเท่านั้น ความเป็นพระอุโบสถอาศัยใบเสมา เป็น เครื่องชี้แสดงรูปแบบลักษณะของพระอุโบสถ มี ๓ ลักษณะ คือ^๕

ลักษณะที่ ๑ พระอุโบสถโถง หมายถึงพระอุโบสถที่ไม่ก่อผนังอาคารขึ้น หรืออาจก่อ เฉพาะเพียงบางส่วนที่บริเวณห้องส่วนท้ายอาคารซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน

^๔รศ. สมใจ นิ่มเล็ก, **อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการ พิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

^๕สมคิด จิระทัศนกุล, วัด : **พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๕.

สาเหตุที่ทำให้ให้เป็นอาคารโถงเนื่องเพราะตามคติดั้งเดิมที่สืบเนื่องจากลัทธิลังกาวงศ์ พระอุโบสถเป็นที่สำหรับใช้สอยเฉพาะพระสงฆ์ กฎเหล็กไม่สามารถล่วงล้ำเข้าไปภายในเขตสีมาได้ การสร้างเป็นอาคารโถงจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ญาติโยมของผู้บวชสามารถมองเห็นและร่วมเจริญศรัทธาได้จากภายนอกอาคาร

ลักษณะที่ ๒ พระอุโบสถทึบ หมายถึงพระอุโบสถที่ตีฝาไม้หรือก่อผนังปิดล้อมโดยรอบอาคารทำช่องเปิดเป็นประตูหน้าต่างและช่องเสา การก่อผนังทึบเนื่องเพราะสามารถคุ้มแดดคุ้มฝนได้ดีกว่าเปิดโล่งและป้องกันการขโมยศาสนสมบัติภายในอุโบสถจากเหล่ามิชฉาชีพ รวมทั้งป้องกันสัตว์นานาชนิด โดยเฉพาะพวกนกพิราบ และค้างคาว ไม้ให้เข้าไปทำรังได้ พระอุโบสถลักษณะนี้เป็นแบบแผนที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปถึงปัจจุบัน

ลักษณะที่ ๓ พระอุโบสถแบบมหาอุด หมายถึงพระอุโบสถที่ก่อผนังทึบปิดล้อมทั้ง ๔ ด้าน โดยไม่เจาะช่องหน้าต่างเลย มีเพียงเปิดเป็นช่องประตูเพียง ๑ หรือ ๒ ช่องเท่านั้น การทำเช่นนี้แน่นอนว่าภายในอาคารย่อมมีคทึบ ซึ่งบางคนอธิบายว่าเนื่องเพราะต้องการจะใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ในการลงอาคมของคลัง การทำเป็นอาคารทึบก็เพื่อให้อาคมคงอยู่และมีพลังความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น แต่หากมองในอีกด้านหนึ่งจะเห็นว่าพระอุโบสถลักษณะนี้นิยมสร้างในสมัยอยุธยาตอนกลาง ซึ่งส่วนใหญ่มักมีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในเต็มไปทั้งผืน การเปิดช่องหน้าต่างมากอาจทำให้ความต่อเนื่องของภาพนั้นสะดุดลงก็เป็นได้

๓.๑.๒ ลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

คุณลักษณะของงานสถาปัตยกรรมแต่ละชิ้นย่อมเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหลัก ๓ ส่วน คือ

๑) **แผนผังอาคาร** หมายถึงรูปลักษณะที่เป็นภาพตัดในทางราบของอาคาร ที่บ่งบอกถึงขอบเขตอาคาร ตำแหน่งโครงสร้าง ตลอดจนจนถึงการกำหนดที่ว่างภายในอันเกิดขึ้นสำหรับประโยชน์ใช้สอย

๒) **โครงสร้างอาคาร** หมายถึงส่วนประกอบอันสำคัญที่นำมาค้ำขึ้นเป็นโครงรูปของอาคารอย่างเป็นระบบ เพื่อทำหน้าที่ในการรับถ่ายน้ำหนัก และเพื่อกำหนดรูปทรงลักษณะของอาคาร

๓) **รูปแบบลักษณะอาคาร** หมายถึง รูปร่างลักษณะหน้าตาที่แสดงออกถึงภาพลักษณ์กายภาพภายนอกทั้งทางด้านสกัดและทางด้านยาวของอาคารนั้น^๖

^๖ สมคิด จิระทัศนกุล, วัด : พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐.

องค์ประกอบหลักทั้ง ๓ ส่วนนี้ เมื่อนำมาประกอบรวมเข้าด้วยกันย่อมต้องอาศัยความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันที่เหมาะสมลงตัว เพื่อให้ได้มาซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่สมบูรณ์แบบอย่างใดก็ตามเฉพาะแต่ในงานสถาปัตยกรรมไทยนั้น ส่วนใหญ่มักจะคิดว่าในจำนวนองค์ประกอบทั้ง ๓ ส่วนนี้ “รูปแบบลักษณะอาคาร” คือพื้นฐานหลักสำคัญที่สุด ทั้งนี้เพราะสาระและเนื้อหาในงานสถาปัตยกรรมไทยทั้งหมด อาศัยสื่อความหมายที่รูปทรงและองค์ประกอบทั้งในเชิงคติและสัญลักษณ์ ในขณะที่ “แผนผังอาคาร” และ “โครงสร้างอาคาร” คือส่วนประกอบรองที่เสริมให้ “รูปแบบลักษณะอาคาร” นั้นก่อรูปขึ้นได้อย่างสำเร็จ แต่ความจริงแล้วหากมองให้ลึกลงไป ถึงปัจจัยพื้นฐานหลักสำคัญที่แท้จริงแล้ว คงปฏิเสธไม่ได้ว่าที่มาแห่งรูปแบบและลักษณะอาคาร ย่อมขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความสามารถในการแข่งขันเป็นปัจจัยหลักอีกประการหนึ่ง ทั้งนี้เพราะลักษณะรูปแบบของอาคารย่อมสามารถจินตนาการให้วิจิตรพิสดารเพียงใดก็ได้ แต่หากศักยภาพของภูมิปัญญาแห่งเชิงช่าง รวมทั้งประเภทหรือชนิดของวัสดุในขณะนั้น ไม่เอื้ออำนวยให้ประกอบขึ้นตามจินตนาการให้ลุล่วงได้สำเร็จแล้ว รูปแบบลักษณะอาคารที่คาดหวังไว้ก็ไม่อาจปรากฏเป็นจริงขึ้นได้ ปัจจัยดังกล่าวนี้ช่างไทยต่างตระหนักดีตลอดมา ทั้งนี้เพราะในสายวัฒนธรรมงานช่างของไทยจริง ๆ ดูเหมือนจะคุ้นเคยวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างที่สำคัญ ซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่นเพียง ๔ ชนิด คือ

- ๑) โครงสร้างที่ประกอบขึ้นด้วยไม้ไผ่
- ๒) โครงสร้างที่ประกอบขึ้นด้วยไม้
- ๓) โครงสร้างที่ประกอบขึ้นด้วยอิฐ
- ๔) โครงสร้างที่ประกอบขึ้นด้วยศิลาแลง

วัสดุเหล่านี้ไม่เอื้ออำนวยให้ต่อวิถีทางการช่างของไทย ให้สามารถพัฒนาไปถึงจุดสูงสุดในทางสถาปัตยกรรมได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของขนาดอาคาร ความคงทน แข็งแรง เหตุนี้รูปแบบลักษณะสถาปัตยกรรมของไทย โดยเฉพาะประเภทที่เป็นอาคาร อย่างเช่นพระอุโบสถ พระวิหาร และอื่น ๆ จึงยังคงมีแบบแผนและขนาดที่ค่อนข้างตายตัว กล่าวคือนับแต่สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑) เป็นต้นมา จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ ๒๕) นับเป็นเวลาประมาณ ๑๔๐๐ ปี ที่อาคารพระอุโบสถและพระวิหารแทบทุกสมัยยังคงดำรงรูปแบบอาคารที่ก่อขึ้นด้วยอิฐเป็นโครงสร้างอาคารนับแต่ฐานถึงผนังเรือน แล้วรับโครงสร้างและเครื่องบนหลังคาที่เป็นไม้อยู่เช่นนี้คงเดิม ก่อนที่ระบบโครงสร้างและวัสดุจะพัฒนาเป็นระบบโครงสร้างเหล็กหรือระบบคอนกรีตเสริมเหล็กแบบตะวันตก แต่พัฒนาการที่ถือว่าเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็คงมีเพียงรูปแบบที่แตกต่างกันไป โดยอาศัยการคลี่คลายบนโครงรูปแบบจากผังอาคารที่เป็นแบบแผนหลักคือ ผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า แล้วคลี่คลายออกเป็นลักษณะต่าง ๆ เช่น

๑) ซักมุขด้านหน้า-หลังเป็นอย่างมุขเด็จ มุขโถงคือ ลักษณะอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหลังคาคลุมอย่างทรงคฤหีเฉพาะด้านสกัดหน้าและหลังชักผ่องออกเป็น โถงสี่เหลี่ยมอย่างที่เราเรียกว่า “มุขเด็จ” โดยมุขเด็จจะทำหลังคาคลุมล้อมรอบรูปทรงของหลังคาเรือนประธานและยกฐานสูง

๒) ทำพะไลหรือระเบียงรอบคือ อาคารที่แนวขอบรอบนอกสุดตั้งเป็นแนวเสารับปีกนกชายคาโดยรอบ ส่วนผนังอาคารอยู่เลยถัดไปอีกแนวหนึ่ง ทำให้อาคารมีระเบียงทางเดินโดยรอบ

๓) ซักมุขด้านข้างเป็นอย่างตรีมุข จัตุรมุขคือ ลักษณะอาคารที่ออกแบบแผนผังและรูปทรงหรืออย่างรูปกากบาททำให้อาคารมีมุขหรือหน้าจั่วหันออกทั้ง ๔ ทิศ ๔ ด้าน

๔) ต่อเฉลียงเป็นโถงด้านหน้าอย่างมุขลด หรือแบบจันทับคือ มุขเด็จที่ลดระดับสันหลังคาให้ต่ำลงมาอยู่ใต้บริเวณช่อของจั่วเรือนประธาน

๕) ปรับผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

ซึ่งภายใต้วิธีการเพียงเช่นนี้ ช่างไทยก็พึงพอใจต่อการพัฒนารูปแบบไปสู่ลักษณะต่าง ๆ ออกไปได้อีกหลายลักษณะ ดังนั้นหากจะอธิบายถึงรูปแบบลักษณะของพระอุโบสถของไทยแล้ว ก็สามารถแยกรูปแบบเป็นประเภทหลัก ๆ ควบคู่ไปกับแผนผังอาคารได้เป็น ๖ รูปแบบ ดังนี้ คือ

รูปแบบที่ ๑ แบบมีปีกนก^๗ หมายถึง ลักษณะอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในตั้งแนวเสาประธานขึ้นเพื่อรับโครงจั่วประธาน ก่อนชักปีกออกคลุมพื้นที่ที่เหลือรอบด้าน ระดับหลังคาอาจทำเป็นมุขเดียวหรือมุขลดหลายระดับก็ได้ พระอุโบสถแบบนี้นิยมทำ ๒ ลักษณะ คือ

๑) แบบผนังทึบ คือ อาคารที่แนวขอบรอบนอกสุดนั้นก่อเป็นผนังทึบ มีช่องหน้าต่างประตูเปิดเป็นช่อง ๆ ลักษณะอาคารรูปแบบอย่างนี้เรียกกันทั่วไปว่า “ทรงโรง”

๒) แบบมีเสาพะไลรอบ คือ อาคารที่แนวขอบรอบนอกสุดตั้งเป็นแนวเสารับปีกนกชายคาโดยรอบ ส่วนผนังอาคารอยู่เลยถัดไปอีกแนวหนึ่ง ทำให้อาคารมีระเบียงทางเดินโดยรอบ

รูปแบบที่ ๒ แบบทรงคฤหี^๘ หมายถึง ลักษณะอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหลังคาที่คลุมอาคารทำเป็นหลังคาจั่วอย่างเรือน ด้านหน้าและหลังไม่ทำปีกนกคลุม อาศัยผนังทึบก่อกั้นจากพื้นถึงอกไก่ หรืออาจทำเป็นแผงจั่วมีหน้าบันเป็นเครื่องไม้ พระอุโบสถทรงคฤหีนิยมสร้างเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) แบบหลังคาตอนเดียว หมายถึง อาคารที่ทำหลังคาพื้นเดียวคลุมยาวแต่ละข้างนับแต่หัวเรือนถึงท้ายเรือน อาคารลักษณะนี้จะมีเพียงมุขเดียวทั้งด้านหน้าและด้านหลัง

^๗ สมคิด จิระทัศนกุล, วัด : พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๗๑.

^๘ สมคิด จิระทัศนกุล, วัด : พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๗๑.

๒) แบบมุขลด หมายถึง อาคารที่ลดทอนหลังคาทั้งก้านสัปดาห์และหลังให้สั้นลง โดยการชักเป็นมุขลด ซึ่งแต่ละด้านอาจจะลดลงเป็นชั้น ๆ เป็น ๒ – ๓ ลด แล้วแต่ขนาดความยาวของอาคารนั้น

รูปแบบที่ ๓ แบบมุขเด็จ^๙ หมายถึง ลักษณะอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหลังคาคลุมอย่างทรงคฤห์เฉพาะด้านสัปดาห์และหลังชักผิงออกเป็นโถงสี่เหลี่ยมอย่างที่เรียกว่า “มุขเด็จ” โดยมุขเด็จจะทำหลังคาคลุมล้อตามรูปทรงของหลังคาเรือนประธานและยกฐานสูง พระอุโบสถแบบนี้ส่วนมากนิยมทำใน ๒ ลักษณะ คือ

๑) มุขเด็จอย่างมุขลด หมายถึง มุขเด็จที่ลดระดับสันหลังคาให้ต่ำลงอย่างการลดแบบปกติ

๒) มุขเด็จอย่างมุขลดได้ชื่อ หมายถึง มุขเด็จที่ลดระดับสันหลังคาให้ต่ำลงมาอยู่ใต้บริเวณช่อของจั่วเรือนประธาน

รูปแบบที่ ๔ แบบเฉลียง^{๑๐} หมายถึง ลักษณะอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำหลังคาคลุมอย่างทรงคฤห์เฉพาะแต่ด้านสัปดาห์-หลังหรือเฉพาะด้านหน้าหรือด้านหลังด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวต่อเป็นเฉลียงเพิ่มขึ้นซึ่งเฉลียงที่ต่อออกมานี้นิยมทำเป็น ๓ ลักษณะคือ

๑) แบบเพิงหลังคา หมายถึง เฉลียงที่ทำหลังคาเป็นเพิงอย่างหมาแหงนคลุม โดยส่วนที่สูงนั้นจะวิ่งเข้าไปชนกับผนังเรือนของอาคาร ส่วนปลายใช้วิธีการตั้งเสารับ

๒) แบบเรือนขวาง หมายถึง เฉลียงส่วนที่ต่อออกมาทั้งหน้า-หลัง ทำหลังคาคลุมในลักษณะที่เป็นหลังคาทรงจั่ว โดยการปรับแนวของสันหลังคาให้หันออกไปในทิศทางตั้งฉากกับสันหลังคาของเรือนประธาน ทำให้ดูเหมือนเป็นเรือน ๓ หลัง ซึ่งเรือนหลังแรกและหลังท้ายวางขวางเรือนประธาน วิธีนี้ต้องทำรางน้ำรับระหว่างปีกกันสาดของหลังคาเรือนขวางบริเวณที่ต่อชนกับผนังเรือนของอาคาร

๓) แบบมุขลด หมายถึง เฉลียงที่ทำหลังคาเป็นอย่างทรงคฤห์ล้ออย่างเรือนประธาน โดยทำเป็นมุขลดลงมาอีก ๑ ระดับ

รูปแบบที่ ๕ แบบมุขประเจิด^{๑๑} หมายถึง ลักษณะอาคารที่ออกแบบมุขลดที่มีลักษณะที่ดูเสมือนลอยออกจากพื้นหลังคาปีกนกที่คลุมอาคารทั้งด้านหน้าและหลัง ในบางท้องที่เรียกมุขลักษณะนี้ว่า “มุขชะ โงก” หรือ “มุขทะลุช่อ”

^๙ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๓.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๓

^{๑๑} สมคิด จิระทัศนกุล, วัด : พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๗๕.

รูปแบบที่ ๖ แบบตรีมุข^{๑๒} หมายถึง ลักษณะอาคารที่ต่อมุขเพิ่มขึ้นจากด้านยาวด้านใดด้านหนึ่งของผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเดิม ทำให้อาคารดังกล่าวมีหน้าจั่วขึ้น ๓ ด้าน

รูปแบบที่ ๗ แบบจัตุรมุข^{๑๓} หมายถึง ลักษณะอาคารที่ออกแบบแผนผังและรูปทรงหรืออย่างรูปกากบาททำให้อาคารมีมุขหรือหน้าจั่วหันออกทั้ง ๔ ทิศ ๔ ด้าน เช่น พระอุโบสถ

- ๑) วัดเบญจมบพิตร
- ๒) วัดราชบูรณะ
- ๓) วัดบวรสถานสุทธาราม
- ๔) วัดอมรินทราราม

๓.๒ รูปแบบของพระอุโบสถ ๔ ภาคในประเทศไทย

รูปแบบของพระอุโบสถ ๔ ภาคในประเทศไทยนั้น หมายถึง แบบพระอุโบสถที่มีอยู่ในแต่ละภาคมีคุณลักษณะในแต่ละภาคไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่แต่ละภูมิภาคประเพณีนิยมรูปทรงลักษณะของพระอุโบสถแบบศิลปะลวดลายปูนปั้น ช่วงผู้ลงมือทำการก่อสร้างต้องมีความชำนาญ เพราะฉะนั้นรูปแบบจะแตกต่างกันออกไป ในแต่ละภูมิภาค แต่ก็คงไว้ซึ่งเอกลักษณ์รูปทรงประเพณีไทย และเป็นสัญลักษณ์ที่เด่นชัดของพระพุทธศาสนาในบทนี้ศึกษารูปแบบพระอุโบสถ ๔ ภาค ดังนี้

๓.๒.๑ รูปแบบที่ ๑ พระอุโบสถภาคกลาง

พระอุโบสถภาคกลาง โดยเฉพาะวัดอรุณราชวรารามนั้น มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาช้านานเริ่มตั้งแต่เป็นวัดที่อยู่ในเขตพระราชวัง และประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ คือ พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ครั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี แม้พระบรมราชวงศ์จักรีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์จะได้ย้ายราชธานีมาฝั่งตรงข้าม และสถาปนากรุงเทพมหานครขึ้นแล้ว ก็หาได้ละทิ้งวัดนี้ไม่ คงอุปถัมภ์บำรุงด้วยดีตลอดมานับตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ องค์ปฐมกษัตริย์แห่งพระราชจักรีวงศ์เป็นต้นมา ด้วยเหตุนี้พระอุโบสถแห่งวัดอรุณราชวรารามจึงเด่นด้วยศิลปะที่สวยงามและมีประวัติที่ยาวนาน^{๑๔} ดังผู้วิจัยจะศึกษาประวัติวัดอรุณราชวราราม และประวัติพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม ต่อไปดังนี้ คือ

^{๑๒} อ้างแล้ว หน้า ๓๕.

^{๑๓} อ้างแล้ว หน้า ๓๕.

^{๑๔} คณะสงฆ์วัดอรุณราชวราราม, ประวัติวัดอรุณราชวราราม, พิมพ์ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ, พระธรรมสิริชัย (บุญเลิศ โฆสโก), ๑๙ เมษายน ๒๕๕๒, หน้า ๕๑.

๑) ประวัติวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร

วัดอรุณราชวรารามเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิด ราชวรมหาวิหารสถานที่ตั้งด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเหนือพระราชวังเดิมและปากตะวันออกของถนนอรุณอมรินทร์ ระหว่างคลองนครบาลกับพระราชวังเดิม แขวงวัดอรุณเขตบางกอกใหญ่ประวัติความเป็นมาวัดอรุณราชวรารามเป็นวัดโบราณมีมาแต่

สมัยกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานี มีชื่อเรียกเดิมว่า วัดมะกอกสมัยกรุงธนบุรีสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ แล้วเปลี่ยนชื่อใหม่ เป็น วัดแจ้งสาเหตุที่เปลี่ยนชื่อวัดจากวัดมะกอก มาเป็นวัดแจ้ง ก็เพราะว่าเมื่อสมัยที่พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ปราบศัตรูที่อยุธยาและคนไทยมีอิสรภาพขึ้นดังเดิมแล้วแต่ไม่สามารถจะตั้งอาศัยอยู่ ณ ราชธานีเดิม คือ กรุงเก่าต่อมาได้จึงพากันล่องลงมาตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อหาที่ตั้งราชธานีใหม่พอลงมาถึงหน้าวัดมะกอกนี้ ก็พอดีรุ่งแจ้งพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราชดำริเห็นเป็นอุดมมหายามงคลฤกษ์จึงโปรดให้ย้ายยังกระบวนผู้คนให้เทียบเรือพระที่นั่งเข้ากับท่าน้ำเสด็จขึ้นไปทรงสักการบูชา พระมหาธาตุ คือพระพุทธรูปปางองค์เดิมซึ่งประดิษฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำข้างหน้าวัด ต่อมาได้โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดแล้วเปลี่ยนชื่อวัดใหม่เป็นวัดแจ้งเพื่อให้เหมาะสมเหตุการณ์มาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรเสด็จมาประทับอยู่ ณ พระราชวังเดิมข้างใต้วัดแจ้ง แต่เมื่อปี พ.ศ.๒๓๒๘ ทรงมอบหน้าที่ให้บำรุงบูรณปฏิสังขรณ์วัดแจ้ง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดแจ้งใหม่หมดทั้งวัด แต่การปฏิสังขรณ์ ทำได้สำเร็จเพียงกุฏิสงฆ์ส่วนพระอุโบสถและพระวิหารยังไม่ทันเสร็จก็สิ้นรัชกาลที่ ๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้วได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดแจ้งต่อ

ภาพที่ ๑ วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

๒) ประวัติพระอุโบสถวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหารพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ

หล้านภาลัยเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติโปรดให้สร้างพระอุโบสถและพระวิหารต่อจากที่เริ่มสร้างไว้แล้วในสมัยรัชกาลที่ ๑ ที่พระอุโบสถโปรดให้สร้างพระระเบียงล้อมรอบ การสร้างพระอุโบสถและพระวิหารเสร็จแล้วยังโปรดให้บูรณะพระอุโบสถและพระวิหารเก่านั้นพระปรารภกับสร้างศาลาการเปรียญขึ้น ๑ หลัง การปฏิสังขรณ์สิ่งต่าง ๆ สำเร็จเรียบร้อยแล้วก็มีการฉลองและพระราชทานนามวัดนี้ใหม่ว่า วัดอรุณราชวราราม ต่อมาทรงมีพระราชศรัทธาที่จะสถาปนาพระมหาธาตุหรือพระ

พุทธปรารักษ์ข้างหน้าวัดขึ้นใหม่ให้เป็นทั้งามสง่าพระอุโบสถเป็นพระอุโบสถที่ยกพื้นสูงหน้าบัน ด้านหน้าและด้านหลังเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ประทับในปราสาทภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งสี่ด้าน ฝีมืองดงามมาก เป็นภาพพุทธประวัติภาพผจญมาร ภาพเวสสันดรชาดก เป็นต้น พระประธานในพระอุโบสถมีพระนามว่าพระพุทธธรรมมิศรราชโลกธาตุดิลก เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยพระอุโบสถวัดนี้ไม่มีกำแพงแก้ว แต่มีพระระเบียงแทน เป็นของที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีทรวดทรงงามกว่าพระระเบียงในที่อื่น ๆ ทั้งหมดที่ผนังระเบียงมีลายเขียนเป็นซุ้มเรือนแก้วลายดอกไม้ ใบไม้มีนกยูงแบบจินคาบอยู่ตรงกลาง พระพุทธรูปในพระระเบียงเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยทั้งหมดรวมได้ ๑๒๐ องค์นอกจากนี้ยังมีหอรบ มณฑปพระพุทธรูปจำลอง พระวิหาร หอไตร เป็นต้น^{๑๕}

พระอุโบสถ ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของวัด เป็นสถาปัตยกรรมชั้นสำคัญและสวยงามชิ้นหนึ่งในรัชกาลที่ ๒ ลักษณะของพระอุโบสถ เป็นพระอุโบสถยกพื้นสูง หลังคาลด ๒ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลืองและเขียวใบไม้ ซ่อฟ้าใบระกาหางหงส์ลงรักประดับกระจก หน้าบันทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เป็นรูปเทวดายืนถือพระขรรค์ อยู่ในปราสาท เป็นไม้แกะมีสังข์ และคนโขนาวางอยู่บนพานข้างละพานประดับลายกระหนก ตามลายกระหนกลงรักปิดทองมีมุขยื่นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มีเสาใหญ่รับเชิงทั้งด้านเหนือด้านใต้

มีหินทรายระหว่างเสารอบพระอุโบสถถึงหน้ามุขทั้งสองด้าน มีกำแพงเตี้ย ๆ ประดับด้วยหินสลักเป็นรูปดอกไม้ใบไม้ที่หุ้มกลองด้านหน้า ระหว่างประตูมีบุษบก ยอดปรารักษ์ประดิษฐานพระพุทธรูปนิมิต เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้หล่อขึ้นในรัชกาลที่ ๔ จำลองพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในรัชกาลที่ ๒ ประดิษฐานอยู่ในหอพระสุราลัยพิมาน และได้มาประดิษฐานในรัชกาลที่ ๕ ที่หุ้มกลองด้านหลังระหว่างประตูเหมือนกัน ก็เป็นบุษบกยอดปรารักษ์ มีพาน ๒ ชั้น ลงรักปิดทองและมีพุ่มเทียนตั้งอยู่ เดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะหล่อพระพุทธรูปฉลองพระองค์รัชกาลที่ ๓ และของพระองค์เองประดิษฐานไว้ แต่ค้างมามิได้ทำ ที่ซุ้มประตูพระอุโบสถ ๒ ประตู ด้านหน้าเป็นซุ้มยอดปรารักษ์ แต่ด้านหลังเป็นซุ้มไม่มียอดทั้ง ๒ ประตู และด้านนอกของบานประตูเป็นของซ่อมใหม่ลายเทพพนมพุ่มข้าวบิณฑ์ลงรักปิดทองทั้ง ๔ บานมีชื่อผู้ซ่อมอยู่เฉพาะด้านหน้าว่า คุณหญิงเมฆุเวทย์วิมลนาท (แฉล้ม สุมาวงศ์) เป็นผู้ออกทุน ผู้เขียนคือ นายจรินทร เลี่ยมหิรัญ เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๕ เลาและผนังพระอุโบสถด้านนอกถือปูนประดับกระเบื้องจีนลายดอกไม้ร่วงซึ่งทรงปฏิสังขรณ์ไว้ในรัชกาลที่ ๔ บัวหัวเสาและบัวเชิงเสา ลง

^{๑๕}<http://tarachai.tripod.com> (ออนไลน์) ๒ กันยายน ๒๕๕๕.

รักปิดทอง หน้าต่างมีทั้งหมด ๑๔ ช่อง คือ ด้านเหนือ ๗ ช่อง และด้านใต้ ๗ ช่อง ด้านนอกของหน้าต่างเป็นลวดรดน้ำช่อมใหม่

ด้านในพระอุโบสถ มีภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน ฝีมืองามมาก บนผนังตอนเหนือหน้าต่างกับผนังด้านหน้าพระประธาน และหลังพระประธาน เป็นภาพพุทธประวัติ มีข้อน่าสังเกตว่า เฉพาะห่มกลองด้านหน้าพระประธานนั้น ตามปกตินิยมเขียนเป็นภาพมารผจญทั้งผนัง แต่ที่พระอุโบสถวัดอรุณฯ นี้ กลับเขียนภาพมารผจญขึ้นไว้สูงสุดเหนือภาพพุทธประวัติ มีขนาดไม่สู้จะใหญ่นัก ผนังด้านใต้เหนือบานหน้าต่างเป็นภาพเวสสันดรชาดก ตามข้อพระระหว่างหน้าต่างทุกช่องเป็นภาพชาดกในเรื่องทศชาติ บานหน้าต่างด้านในเป็นภาพต้นไม้และสัตว์ทุกบาน และด้านในประตูพระอุโบสถทั้ง ๘ บาน เป็นภาพต้นไม้กลีผลหรืออนาริผลตามรักแร้ประตูและหน้าต่าง เป็นภาพในเมืองนรกและภาพเกี่ยวกับสุภายิตโบริธาน เช่น นีวค้วนได้แหวน เป็นต้น^{๑๖}

๓.๒.๒ รูปแบบที่ ๒ พระอุโบสถภาคเหนือ

สำหรับ โบสถ์^{๑๗} = อุโบสถ หมายถึงอาคารที่พระสงฆ์ใช้ประชุมสังฆกรรมร่วมกันซึ่งการทำสังฆกรรมที่สำคัญที่สุดได้แก่การทำสังฆกรรมบวช ในวัฒนธรรมล้านนาแบบอย่างของวิหารและโบสถ์มีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน เพียงแต่โบสถ์จะมีโบสถ์เป็นเครื่องหมายเขตบริสุทธิล้อมรอบอาคารที่เป็นตัวพระอุโบสถอีกชั้นหนึ่งโดยจะกำหนดบริเวณทิศทั้ง ๘ และฝังไว้ตรงกลาง รวมทั้งหมด ๙ แห่งการสร้างวิหารจะนิยมมากกว่าพระอุโบสถอาจจะเนื่องมาจากการมีประโยชน์ใช้สอยที่มากกว่าเพราะคติแต่เดิมพระอุโบสถใช้ในการประชุมสังฆกรรมเพื่อการอุปสมบทพระสงฆ์ตามที่บัญญัติไว้ในพระวินัยเป็นสำคัญ นอกจากนี้ก็จะมีการรับกฐินการสวดปาติโมกข์ประจำทุก ๆ ๑๕ คำส่วนพิธีอื่น ๆ ที่เป็นประเพณีประจำปีมักจะกระทำในวิหาร อีกทั้งยังใช้เป็นที่อยู่อาศัยของสงฆ์เป็นศาลาการเปรียญเป็นสถานที่ประชุมพุทธบริษัทต่าง ๆ รวมถึงคติดการบวชดังที่เราจะพบอยู่บ่อยครั้งในตำนานทางภาคเหนือจะนิยมบวชโดยใช้สมมุติสีมาน้ำที่เรียกว่านทีสีมา หรือ อุทกสีมา ตามประเพณีที่ได้รับมาจากลังกา ดังปรากฏในสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน ได้มีพระเถระชาวเชียงใหม่ ๒ องค์ กับพระเถระชาวเมืองลพบุรี ๘ องค์ ไปลังกา มีพระเถระมาร่วมไปด้วย ๑๐ องค์ได้ไปอุปสมบทใหม่ในเรือนานที่แม่น้ำกัลยาณีประเทศลังกาเมื่อพ.ศ. ๑๕๖๘ แล้วกลับมาสืบต่อในสมัยของพระเจ้าติโลกราช^{๑๘} สำหรับพระอุโบสถภาคเหนือนี้ได้รับอิทธิพลมาจากสมัยของพระเจ้าติโลกราช

^{๑๖} <http://www.watarun.org/Chapel.html> (ออนไลน์) วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๕๕.

^{๑๗} <http://www.lanna-arch.net/?p=376> (ออนไลน์) วันที่ ๑๗ มี.ค. ๒๕๕๖.

^{๑๘} <http://www.lanna-arch.net> (ออนไลน์) วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๕๕.

จนกระทั่งมาถึงสมัยปัจจุบันเพราะศิลปะการก่อสร้างพระอุโบสถภาคเหนือ จะมีลวดลาย
ปฏิมากรรมมาก เช่นวัดเจติยgangs ดังจะศึกษาต่อไปดังนี้

๑) ประวัติวัดเจติยgangs^{๑๙} วัดเจติยgangs ตั้งอยู่
เลขที่ ๒๗๓ หมู่ที่ ๔ บ้านสวนดอก ถนนโชตนา ตำบล
เวียง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เนื้อที่ดินตั้งวัด ๔ ไร่
๔ งาน ๖๒ ตารางวา อาณาเขตทิศเหนือจดที่ทำการ
สาธารณสุขอำเภอฝาง ทิศใต้จดตลาดสด ทิศตะวันออก
จดถนนโชตนา ทิศตะวันตกจดถนนสาธารณะ อาคาร
เสนาสนะประกอบด้วย พระอุโบสถ วิหาร กุฏิสงฆ์
ศาลาเอนกประสงค์ อาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรม
และโรงครัว และมีพระธาตุเจติยgangs ซึ่งเป็นศิลปะที่
สร้างขึ้นในสมัยเดียวกันกับพระธาตุสองพี่น้องที่อำเภอ

ภาพที่ ๒ วัดเจติยgangs ตำบลเวียง อำเภอฝาง
จังหวัดเชียงใหม่

เชียงแสน อันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ปุชนิยวัดถุมิพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย
และเชียงแสน ปางต่าง ๆ ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (ประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๕)

วัดเจติยgangs สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๑ เดิมที่เป็นวัดร้างต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๕
ท่านพระครูโสภณเจติยgangs อดีตเจ้าคณะอำเภอฝาง ได้ทำการบูรณพัฒนาขึ้นมาเป็นวัด เดิมชื่อว่า
“วัดหัวกาด” ต่อมาชื่อว่า “วัดหนองไผ่” (จากคำบอกเล่าถวายของพระเดชพระคุณพระเทพวร
สิทธิจารย์ เจ้าอาวาสวัด ลำภา อดีตเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่) และได้ตั้งชื่อใหม่ว่า “วัดเจติยgangs”
ตามองค์พระธาตุเจติยgangs ได้รับพระราชทานพัทธสีมา เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๔๙๕ เขตพัทธสีมา
กว้าง ๖๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร และเมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๔๑ ได้มีพระบรมราชโองการ โปรด
เกล้าฯ ให้วัดเจติยgangs ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาซึ่งมีความกว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๓๐ เมตร
ประกาศเมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒ การบริหารและการปกครองมีเจ้าอาวาส ดังนี้

รูปที่ ๑ พระเกษมบรมติกาจารย์	(จำปี พ.ศ. ไม่ได้)
รูปที่ ๒ พระครูบาพรหมจักร	(จำปี พ.ศ. ไม่ได้)
รูปที่ ๓ พระครูมสภณเจติยgangs	พ.ศ. ๒๔๙๕ – ๒๕๒๓
รูปที่ ๔ พระมหาสมเจตน์เขมขรธาโช	พ.ศ. ๒๕๒๓ – ๒๕๒๕

^{๑๙} ศ.อาหาญ เปรียญ, รวบรวมข้อมูลวัดเจติยgangs, ประวัติวัดและผลงานสร้างอุโบสถไม้สักเฉลิม
พระเกียรติ, ๒๕๔๔.หน้า ๑๒-๑๓.

รูปที่ ๕ พระสุธรรมเมธี

พ.ศ. ๒๕๓๐ – ปัจจุบัน

๒) ประวัติอุโบสถวัดเจติยวังม พระอุโบสถไม้สักเฉลิมพระเกียรติสร้างขึ้น ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๔๔ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงพระราชทานสมณศักดิ์ให้ พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมกาโม (บุญเลิศ ยางสูง ป.ธ. ๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดพระธาตุคอกยสุเทพ รองเจ้าคณะอำเภอฝาง ปฏิบัติหน้าที่แทนเจ้าคณะอำเภอฝาง เจ้าอาวาสวัดเจติยวังม เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุธรรมเมธี การสร้างพระอุโบสถไม้สักเฉลิมพระเกียรติขึ้นมาจากแรงบันดาลใจ คือ

(๑) เพื่อสนองคุณในความเมตตาของพระมหาเถระ เพราะว่างานสร้างพระอุโบสถถือได้ว่าเป็นงานพุทธศิลป์อย่างหนึ่ง ที่นายช่างผู้มีความชำนาญงานได้ทำการแกะสลัก และเขียนลวดลายเป็นภาพทศชาติมหาชาติ พร้อมไตรภูมิพระร่วง มีคติธรรมแฝงไว้ในลวดลาย และรูปภาพแกะสลักต่าง ๆ ที่จะสอนให้คนละชั่ว ทำแต่ความดี

(๒) เพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณ เพราะผนังด้านนอกพระอุโบสถหลังนี้ได้ให้นายช่างเขียนลายรดน้ำ ประกอบเป็นภาพลายรดน้ำ พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช มหาราช ที่ทรงเสียสละพระกำลังกาย กำลังใจ และกำลังพระราชทรัพย์ ในการช่วยเหลืออาณาประชาราษฎร์ ไม่ทรงเหน็ดเหนื่อยพระวรกายแต่อย่างใด ดังคำกลอนถวายพระพรสรรเสริญว่า^{๒๐}

พระเสโทไหลรินจากปิ่นนเรศ

เป็นเหตุให้ผองไทยมีสุขทุกสถาน

บวรองค์ก็ทรงบำเพ็ญทาน

เป็นรากฐานครองชาตินิราศภัย^{๒๑}

(๓) การได้รับพระราชทานโปรดฯ ครั้งนี้ นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว ก็เป็นเพราะอุปเพกตอุปญญา คือ การเป็นผู้มีบุญที่ได้กระทำหรือสั่งสมในอดีตชาติ ท่านตั้งปณิธานว่า ในชีวิตที่เหลืออยู่จากนี้ จะเป็นกัณฐหรือกัปปิแล้วแต่วาสนา จะขอทำประโยชน์ให้แก่ ชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์ ที่ท่านได้เกิดบนพื้นแผ่นดินนี้ และได้พบสิ่งที่ประเสริฐ คือ ได้พบพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และได้พบพื้นแผ่นดิน ที่มีพระมหากษัตริย์ที่ทรงครองราชย์สมบัติโดยทศพิธราชธรรมประพุดองค์พระจริยาวัตรเยี่ยงพระมหาโพธิสัตว์ทั้งหลาย โดยมีได้มุ่งหวังสิ่งใด

^{๒๐} ส.อาหาญ เปรียญ, รวบรวมข้อมูลวัดเจติยวังม, ประวัติวัดและผลงานสร้างอุโบสถไม้สักเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๔๔.หน้า ๓

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘

ตอบแทน^{๒๒} พระองค์ทรงเสวยสละเพื่อประชากรของพระองค์ให้อยู่เย็นเป็นสุข ยากที่จะหาษัตริย์องค์ใดเทียบได้ ท่านเจ้าอาวาสวัดเจติยัมจึงได้ความคิดสร้างพระอุโบสถไม้สักทองถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระองค์ท่าน เป็นศาสนสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา และเป็นพุทธศิลป์ที่ทรงคุณค่าทางด้านศิลปะหาค่ามิได้

๔) ก่อนที่จะมีการก่อสร้างพระอุโบสถนั้น มีการปรารภถึงเมืองล้านนาเป็นดินแดนแห่งป่าไม้ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้นานพันธุ์มาแต่โบราณ โดยเฉพาะไม้สักที่นำมาใช้ในงานสถาปัตยกรรมทั้งพุทธสถาน และอาคารบ้านเรือน ตลอดจนพุทธศิลป์ชนิดต่าง ๆ และเครื่องใช้พื้นบ้านทั่วไป พุทธศิลป์ที่สำคัญมีลักษณะโดดเด่นในแบบล้านนามีมากมาย พระพุทธรูปของล้านนามีอย่างที่เหมาะกับภาคกลางเช่น การลงรักปิดทอง ปิดทองล่องชาด ประดับกระจก มีบางวิธีที่นิยมกันในภาคกลาง แต่ไม่มีในศิลปะแบบล้านนาดั้งเดิม คือการประดับมุก และก็มีบางอย่างที่ต่างกันเฉพาะแต่ในล้านนาและไม่มีในภาคกลาง คือการประดับด้วยปูนน้ำมัน ลวดลายแกะสลักไม้ที่นิยมกันในล้านนามีเช่นเดียวกับภาคกลาง คือส่วนใหญ่มาจากธรรมชาติ (Natural) และทางพระพุทธศาสนา ลวดลายที่ลอกเลียนหรือประดิษฐ์จากธรรมชาติที่มีทั้งคล้ายกับที่มีในภาคกลาง เช่น ลายกนก และลายเครื่องเถาชนิดต่าง ๆ และไม่มีในภาคกลาง เช่น ลายเมฆ ลวดลายจากพระพุทธศาสนาก็คล้ายกันแต่มีการแสดงออกต่างกัน และก็มีที่นิยมกันในภาคกลาง แต่ไม่มีในภาคเหนือ เช่น ครุฑ

๓.๒.๓ รูปแบบที่ ๓ พระอุโบสถภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พระอุโบสถภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น โดยมากพระอุโบสถจะเป็นสถานที่ที่พระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรมตามพระวินัย ไม่มีการเข้าจำพรรษาและไม่มีการรักษาศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกา ในวันขึ้นและแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ไม่มีการรักษาอุโบสถ และรักษาอุโบสถศีล ในวันพระหรือวันฟังธรรมของคฤหัสถ์วันขึ้นและแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ซึ่งเป็นวันที่คฤหัสถ์รักษาอุโบสถกันวันที่พระสงฆ์ลงฟังพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน ไม่มีสถานที่ให้ลูกหลานให้อุปสมบทไม่มีสีมาเป็นเครื่องบอกเขต เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าเป็นเขตแดนที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้แก่สงฆ์เป็น เรียกว่า วิสุคามสีมาโบสถ์ที่ถูกต้องตามพระวินัยจะต้องมีสังฆกรรมที่เรียกว่า ผูกสีมา หรือ ผูกพัทธสีมาคณะกรรมการกองทุนสร้างพระอุโบสถ วัดศรีคุณเมือง ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ได้ปรึกษาหารือกันแล้วว่าจึงเห็นควรมีการสร้างพระอุโบสถขึ้น โดยการที่จะจัดทำผ้าป่าเพื่อจัดหาเงินสมทบกองทุนสร้างพระอุโบสถ ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้คณะกรรมการ จึงขอเรียนเชิญท่านผู้มีเกียรติและใบบุญ หน่วยงานของรัฐ บริษัท

ห้างร้านค้า และพุทธศาสนิกชนทุกท่านร่วมกันเป็นเจ้าภาพทอดผ้าป่าสามัคคีกรุงเทพมหานคร – ชลบุรี ตามกำลังศรัทธา โดยส่วนมากแล้วการสร้างพระอุโบสถทางภาคอีสานนั้นจะต้องหาทุนในการก่อสร้างในรูปลักษณะทอดกฐินทอดผ้าป่าเป็นส่วนใหญ่ เพื่อหาปัจจัยมาทำการก่อสร้าง^{๒๓} รูปแบบทรวดทรงก็ออกไปทางอีสาน ศิลปกรรม ก็เช่นกันดูให้คล้ายศิลปะประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว อาจได้รับอิทธิพลมาจากฝั่งลาวก็เป็นได้ ดังผู้วิจัยจะได้ศึกษาประวัติวัดและประวัติพระอุโบสถวัดศรีคุณเมือง ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ต่อไปดังนี้ คือ

๑) **ประวัติวัดศรีคุณเมือง** พระอุโบสถวัดศรีคุณเมือง ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย สร้างเมื่อ พ.ศ. ซึ่งตรงกับราชสมัยของรัชกาลที่ ๓ ของกษัตริย์ไทยราชวงศ์จักรี โดยมีหลักฐานการสร้างพระอุโบสถหลังนี้คือศิลาจารึกที่ติดอยู่หน้าพระอุโบสถ หลักศิลาจารึกนี้มีลักษณะเป็นหินอ่อนสีดำรูปใบเสมาขนาดสูง ๐.๕๑ เมตร กว้าง ๐.๕๓ เมตร มีดวงฤกษ์ตามหลักโหราศาสตร์ข้างบน ๑ ดวง ด้านล่างข้อความอีก ๓ ดวง จารึกอักษรด้านเดียว ด้านอักษรตัวธรรมอีสานจำนวน ๑๐ บรรทัด ตัวอักษรชัดเจนสมบูรณ์ ซึ่งผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญพล ไชยสินธุ์ได้อ่านและอธิบายไว้มีใจความว่า “จารึกนี้มีดวงฤกษ์การผูกพัทธสีมา พระอุโบสถและการสร้างพระพุทธรูปไว้โดยบอกวันเดือนปี ไว้ว่า จุลศักราช ๑๑๙๙ ราว พ.ศ. ๒๕๘๐ ปีระกา เดือนสี่เพ็ง (๑๕ ค่ำ) วัน ๔ (พุธ) มื่อเต่าไข่ และกล่าวถึงบุคคลที่มาร่วมพิธีหรือเกี่ยวข้องดังนี้ “ภายใน” ซึ่งหมายถึง เพศบรรพชิตมีพระราชครูบุดดีและพระรูปอื่น ๆ ที่เป็นศิษย์ทุกรูป “ภายนอก” มีพระอนุพิณาส พร้อมกับภริยาเชื่อนางกวยหรือกล้วย พร้อมทั้งบุตรธิดาหลาน ญาติและเหล่าท้าวพระยา ขุนหมื่น ได้ส่งเสริมสืบพระศาสนาด้วยการพร้อมกันสร้างพัทธสีมาวิหาร พระพุทธรูปไว้ในวัดศรีคุณเมือง เป็นเงินทั้งสิ้น ๒ หมื่น ๔๕ ตำลึงเศษ บาทกว่า ๆ ๓ สลึง ๑ เฟื้อง จึงเสร็จสมบูรณ์”^{๒๔}

วัดศรีคุณเมืองอยู่ที่ถนนชายโขง ถนนศรีเชียงคาน สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ วัดนี้เป็นแหล่งรวมงานศิลปะทั้งแบบล้านนาและล้านช้างดังจะเห็นได้จากโบสถ์ซึ่งหลังคาลดหลั่นอย่างศิลปะล้านนา ศิลปวัตถุที่สำคัญมีหลายชิ้นเช่นพระพุทธรูปไม้จำหลัก ลงรักปิดทองปางประทานอภัยแบบล้านช้างพระพุทธรูปดังกล่าวมีพระเศียรเป็นปุ่มแหลมเล็ก พระกรรมก่อนข้างแหลมและยาวสันนิษฐานว่ามีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ – ๒๕ นอกจากนี้ในวัดยังมีธรรมาสันแกะสลักไม้ลงรักปิดทองทุกด้านที่ผนังหลังมียอดคล้ายปราสาทด้านหน้าโบสถ์มีภาพจิตรกรรมฝาผนังอยู่เต็มหน้าบันภาพทั้งหมดเป็นภาพนิทานชาดกชุดพระเจ้าสิบชาติซึ่งวาดขึ้นใหม่แทนของเดิม

^{๒๓} <http://www.gotoknow.org> (ออนไลน์) ๔ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๔} พระสมัชชินทร์ ประเสริฐแก้ว, “พุทธสถาปัตยกรรมท้องถิ่น : กรณีศึกษาอุโบสถวัดศรีคุณเมือง” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๕).

๒) ประวัติพระอุโบสถวัดคุณศรีเมือง พระ

อุโบสถวัดศรีคุณเมือง ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย สร้างเมื่อ พ.ศ. ซึ่งตรงกับราชสมัยของรัชกาลที่ ๓ ของกษัตริย์ไทยราชวงศ์จักรี โดยมีหลักฐานการสร้างพระอุโบสถหลังนี้คือศิลาจารึกที่ติดอยู่หน้าพระอุโบสถ หลักศิลาจารึกนี้มีลักษณะเป็นหินอ่อนสีดำรูปใบเสมาขนาดสูง ๐.๕๑ เมตร กว้าง ๐.๕๓ เมตร มีดวงฤกษ์ตามหลักโหราศาสตร์ข้างบน ๑ ดวง ด้านล่างข้อความอีก ๓ ดวง จารึกอักษรด้านเดียว ด้านอักษรตัวธรรมอีสานจำนวน ๑๐ บรรทัด ตัวอักษรชัดเจนสมบูรณ์

ภาพที่ ๓ พระอุโบสถวัดคุณศรีเมือง

ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ซึ่งผู้ช่วยศาสตราจารย์คุณพล ไชยสินธุ์ได้อ่านและอธิบายไว้มีใจความว่า “จารึกนี้มีดวงฤกษ์การผูกพัทธสีมา พระอุโบสถและการสร้างพระพุทธรูปไว้โดยบอกวันเดือนปี ไว้ว่า จุลศักราช ๑๑๕๕ ราว พ.ศ. ๒๕๘๐ ปีถัดเข้า (ระกา) เดือนสี่เพ็ง (๑๕ ค่ำ) วัน ๔ (พุธ) มื่อเต่าไข และกล่าวถึงบุคคลที่มาร่วมพิธีหรือเกี่ยวข้องดังนี้ “ภายใน” ซึ่งหมายถึง เพศบรรพชิตมีพระราชาครูบุดดีและพระรูปอื่น ๆ ที่เป็นศิษย์ทุกรูป “ภายนอก” มีพระอนุพินาศ พร้อมกับภริยาชื่อนางกวยหรือกล้วย พร้อมทั้งบุตรธิดาหลาน ญาติและเหล่าท้าวพระยา ขุนหมื่น ได้ส่งเสริมสืบพระศาสนาด้วยการพร้อมกันสร้างพัทธสีมาวิหาร พระพุทธรูปไว้ในวัดศรีคุณเมือง เป็นเงินทั้งสิ้น ๒ หมื่น ๔๕ ตำลึงเศษ บาทกว่า ๆ ๓ สลึง ๑ เฟื้อง จึงเสร็จสมบูรณ์” ^{๒๕}

พระอุโบสถแห่งนี้รูปแบบจะเป็นแปลนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ได้รับอิทธิพลช่างจากลาวหลวงพระบาง ยาว ๔ ช่วงเสา พระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีขนาดกว้าง ๑๑.๕๕ เมตร ยาว ๑๕.๑๕ เมตร ผนังสิมหนา ๐.๓๑ เมตร ก่ออิฐถือปูน ใช้เสาเป็นตัวรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคาพื้นปูนด้วยกระเบื้องหินอ่อน และพื้นปูสลับกันไป ตอนสร้างใหม่ ๆ นั้นองค์ประกอบของอุโบสถล้วนเป็นไม้ทั้งสิ้น ยกเว้น แอวชัน และฐานที่ก่ออิฐฉาบปูนส่วนเสาชของพระอุโบสถนั้นทำด้วยไม้ประดู่ถากกลมมีลายงดงามมาก หลังคามุงเป็นเกล็ด (ไม้แผ่นเลื้อยเป็นกระดาน หนา ๑ นิ้ว กว้าง ๘ นิ้ว ตัดสั้น ๐.๕๐ เมตร) ผ่านไปหลังคาชำรุด จึงมีการบูรณปฏิสังขรณ์เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ – ๒๕๐๔ โดยเปลี่ยนหลังคามุงไม้มาเป็นกระเบื้องซีเมนต์ เสาเป็นดินอิฐถือปูนโดยมีท่านเจ้าคุณพระวิจิตรธรรมาจารย์ เจ้าอาวาสเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ งานก็สำเร็จจุล่งไปด้วยดี พ.ศ.

^{๒๕} คุณพล ไชยสินธุ์, วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดเลย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (เลย : โรงพิมพ์รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๗๗ – ๗๘.

๒๕๑๔ ท่านเจ้าคุณพระวิจิตรธรรมาจารย์ได้ถึงแก่มรณภาพ ทางฝ่ายสงฆ์จึงให้เจ้าคณะตำบลเชียงคาน เขต ๑ รักษาการแทนเจ้าคุณที่มรณภาพโดยลำดับ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗ พณ.ฯ ท่านพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก ได้นำผ้ากฐินมาทอด แล้วมอบจุฬัจฉัยเพื่อปฏิสังขรณ์เสนาสนะในวัดศรีคุณเมืองเป็นเงินทั้งสิ้น ๓๕๐,๐๐๐ บาท ทางเจ้าอาวาสผู้รักษาการอยู่ ในขณะนั้น จึงได้ชักชวนทายาททายิกาทำการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ โดยเปลี่ยนหลังคากระเบื้องซีเมนต์ออกเป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแทน สำเร็จเรียบร้อยเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ และพลเอกสมคิด จงพยุหะ พร้อมด้วยอาจารย์น้อมฤดี ศรีภรรยา ได้นำเงินจำนวน ๑๔,๕๐๐ บาท พร้อมทั้งชาวเชียงคานก็ได้บริจาคสมทบมาถวายวัดศรีคุณเมือง เพื่อเป็นทุนสำรองในการบูรณะวัด

ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ เกิดวาทภัยอย่างร้ายแรง ส่งผลให้หลังคาพระอุโบสถว่างเปล่า พายุหอบเอาดินกระเบื้องออกไปหมด ต่อมาพระเณรในวัดศรีคุณเมือง พร้อมญาติโยมช่วยกันเก็บเอากระเบื้องดินเผาที่ยังไม่เสียหายมาถมหลังคาพระอุโบสถอีก และนำกระเบื้องใหม่มาเพิ่มเติมจนพอต่อมาพระบุญเลิศรักษาการเป็นเจ้าอาวาสชั่วคราว ได้จ้างคนมุงหลังคาพระอุโบสถแต่การมุงหลังคาไม่ถูกต้องตามหลักการทางสถาปัตยกรรม ประกอบกับไม้ส่วนบนคู้พังหมดสภาพไปตามกาลเวลา หลังคาพระอุโบสถจึงเกิดการรั่วไหล ในเวลาฝนตก ไม่เหมาะสมที่จะเป็นประกอบสังฆกรรมของสงฆ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓ พระครูสิทธิภัตยาณวัตร รองเจ้าคณะอำเภอเชียงคาน ได้มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง จึงได้ปรารภที่จะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถที่กำลังทรุดโทรมใช้การไม่ได้ให้คงสภาพเดิม โยชนุรักษ์ส่วนที่มีคุณค่าทางศิลปะให้คงตลอดช่วงกาลนาน ปี พ.ศ. ๒๕ ๓๓ ก็มีกฐินจากกรุงเทพมหานคร นำโดยพณ.ฯไชยยัน จันทเวหา ได้จุฬัจฉัยรวม สองหมื่นบาท พ.ศ. ๒๕๓๔ คุณโยมทองคำ ขำหรุ่น ก็ได้นำกฐินมาทอดถวายวัดศรีคุณเมือง รวมจุฬัจฉัยได้ ๑๕๐,๐๐๐ บาท จากนั้นท่านาพระครูสิทธิภัตยาณวัตรพร้อมญาติโยมได้ทำการปฏิสังขรณ์ส่วนบนหลังคาพระอุโบสถขึ้นอีกครั้ง โดยมีช่างสาคร คงพลเพิ่ม ชาวจังหวัดกาฬสินธุ์ มาทำการปฏิสังขรณ์โดยเริ่มลงมือทำเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๓๕ เดือนมีนาคมก็สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี จนถึงปัจจุบันยังไม่มีการปฏิสังขรณ์เกิดขึ้น ^{๒๖}

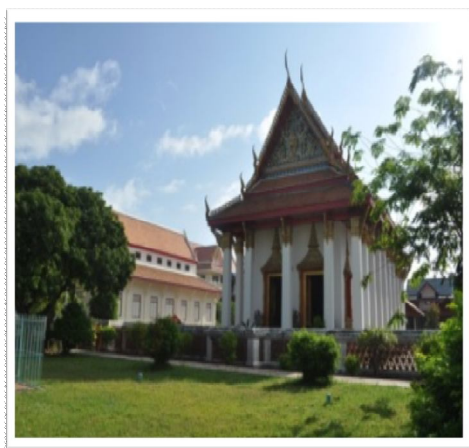
๓.๒.๔ รูปแบบที่ ๔ พระอุโบสถภาคใต้

รูปแบบพระอุโบสถภาคใต้ มีการก่อสร้างพระอุโบสถในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ได้บูรณะและสร้างพระอุโบสถหลังปัจจุบันพร้อมด้วยศาลาการเปรียญ จะ

^{๒๖} อำนวย สุปมา, งานยกช่อฟ้าพระอุโบสถวัดศรีคุณเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเลย ๑๐ เมษายน ๒๕๓๕, (เลข : โรงพิมพ์รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๕ – ๘.

สังเกตได้ว่าศิลปะการวาดรูป จะเป็นภาพทศชาติชาดก พุทธประวัติและเทพชุมนุมภาพชาดก เขียนครบทั้ง ๑๐ ชาดก และขยายเรื่องเวสสันดรชาดก (มหาชาดก) เป็นเรื่องราวครบ ๑๓ กัณฑ์และภายในภาพชาดกแต่ละเรื่องจะมีอักษรตัวเขียนอธิบายว่าเป็นชาดกเรื่องใดหรือมหาชาดกกัณฑ์อะไรประกอบไว้ด้วยโดยภาพชาดกเหล่านี้จะเขียนบนผนังระหว่างช่องหน้าต่างและประตูรอบพระอุโบสถภาพพุทธประวัติ เขียนไว้ตอนบนของภาพชาดก คือ ตั้งแต่ตอนบนของขอบหน้าต่างไปจรดภาพเทพชุมนุมซึ่งอยู่สุดผนังตอนบนคั่นแบ่งด้วยเส้นสีเทาขนาดใหญ่ เป็นภาพเรื่องราวต่อเนื่องรอบพระอุโบสถตั้งแต่ตอนเหล่าเทพเทวดาอัญเชิญพระมหาบุรุษมาจุติบนมนุษย์โลกไปจนปรินิพพานและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุได้ภาพพุทธประวัติจะมีอักษรตัวเขียนพรรณนาเรื่องราวแต่ละตอนไว้ด้วยภาพเทพชุมนุมเขียนตอนบนสุดของผนังเหนือเส้นสีเทา เป็นภาพแถวเทพชุมนุมและภาพเหล่านักสิทธิ์วิทยากร ภาพเทพชุมนุมเขียนเฉพาะบนผนังด้านทิศตะวันตกทิศเหนือและทิศใต้ โดยเริ่มที่กึ่งกลางของผนังด้านทิศตะวันตกอันเป็นภาพเทวดาชั้น ตระหนกต่อทัฬหมารเหาะหนีไปคนละทิศมาต่อผนังด้านทิศเหนือและใต้อยู่ในสภาพที่ดี กรมศิลปากรได้บูรณะปฏิสังขรณ์สำเร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔^{๒๗} เป็นภาพวาดที่สวยงามตามแบบภาคใต้ ดังผู้วิจัยจะได้ศึกษา ประวัติวัดและประวัติพระอุโบสถภาคใต้ ต่อไปดังนี้ คือ

๑) ประวัติวัดมัชฌิมาวาส วัดมัชฌิมาวาส เดิมชื่อ วัดเลียบ วัดกลาง วัดยายศรีจันทร์อยู่

ภาพที่ ๔ อุโบสถวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง
จังหวัดสงขลา

ที่ถนนไทรบุรี อำเภอเมือง เป็นวัดใหญ่และสำคัญที่สุดในจังหวัดสงขลา เมื่อ ๔๐๐ ปีมาแล้ว ยายศรีจันทร์คหบดีผู้มั่งคั่งในเมืองสงขลา ได้อุทิศเงินสร้างขึ้น ต่อมาประชาชนพากันเรียกว่า “วัดกลาง” มีผู้สร้างวัดในจังหวัดสงขลาขึ้นทางทิศเหนือวัดหนึ่ง ชื่อ วัดเลียบ และทิศใต้สร้างอีกวัดหนึ่ง ชื่อ วัดโพธิ์ ชาวสงขลาจึงเรียกวัด

ยายศรีจันทร์ว่า วัดกลาง พ.ศ. ๒๔๑๑ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เสด็จเมืองสงขลา ทรงเปลี่ยนชื่อวัดเป็นภาษาบาลีว่า วัดมัชฌิมาวาส ในวัดมีโบราณสถานที่น่าสนใจหลายแห่ง อาทิ พระ

อุโบสถ สร้างสมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นศิลปะประยุกต์ไทย-จีน ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ เช่น ภาพท่าเรือสงขลาที่หัวเขาแดงที่มีการค้าขายกันถึงกัก ชุมประดู เป็นศิลปะจีนกับยุโรป และมีพิพิธภัณฑ “ภัทรศิลปะ” เป็นที่เก็บพระพุทธรูป วัตถุโบราณ ซึ่งรวบรวมมาจากเมือง

^{๒๗} <http://www.siamsouth.com> (ออนไลน์) ๔ ธันวาคม ๒๕๕๕.

สงขลา สทิงพระ ระโนด ซึ่งเป็นหลักฐานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ควรค่าแก่การศึกษา เปิดให้เข้าชมทุกวันในปี พ.ศ.๒๔๖๐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๒๔}

และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ได้บูรณะและสร้างพระอุโบสถหลังปัจจุบันพร้อมด้วยศาลาการเปรียญ หอไตร ศาลาฤกษ์ กำแพงวัดเสนาสนะเป็นที่พักของสงฆ์ และจัดแผนผังพุทธาวาส ในเขตพุทธาวาสตามคติดั้งเดิม พระเจดีย์จะมีความสำคัญสูงสุดด้วยถือว่าเป็นหลักประธานวัด โดยมีพระวิหารหรือพระอุโบสถเป็นองค์ประกอบรองลงมาตามลำดับ องค์ประกอบที่สำคัญเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อกันในแง่ของตำแหน่งที่ตั้งภายในแผนผัง ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบดังกล่าวจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามคติและแนวความคิดที่แตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย โดยสังเกตเห็นได้จากตำแหน่งที่ปรากฏแนวแกน เช่น สมัยสุโขทัยบทบาทสำคัญบนแกนหลักอยู่ที่พระวิหารซึ่งจะอยู่ด้านหน้าของพระเจดีย์ เป็นต้น

๒) ประวัติพระอุโบสถภาคใต้วัดมณีมาวาสวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาได้บูรณะและสร้างพระอุโบสถหลังปัจจุบันพร้อมด้วยศาลาการเปรียญ หอไตร ศาลาฤกษ์ และกำแพงวัดพระอุโบสถ เป็นอาคารทรงไทยสมัยรัตนโกสินทร์โดยย่อส่วนและปรับปรุงจากแบบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นฝีมือช่างหลวงในกรมช่างสิบหมู่จากกรุงเทพมหานคร ร่วมกับช่างเมืองสงขลาส่วนประกอบของช่อฟ้ามีแต่ตัวลายของไม่มีนาคสะดุ้งเสารองพระอุโบสถเป็นสี่เหลี่ยมไม่ย่อมุม ประตูและหน้าต่างเป็นซุ้มมงกุฎหน้าบันทั้งภายนอกและภายในเป็นประติมากรรมปูนปั้น นูนสูงปิดทองและติดกระจกหน้าบันด้านทิศตะวันออก เป็นรูปปั้นพระพรหมสี่หน้าทรงหงส์ ล้อมด้วยกนกกลายไทย ด้านทิศตะวันตกเป็นรูปปั้นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ อยู่ในวงล้อมที่เป็นกนกกลายไทย ที่หน้าบันด้านในทิศตะวันออก มีรูปปั้นราหูอมจันทร์หน้าตรงที่หน้าบันด้านในทิศตะวันตกมีรูปปั้นราหูอมจันทร์หน้าเอียงพระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปหินอ่อนปางสมาธิราบ หน้าตักกว้าง ๕๕ เซนติเมตรประดิษฐานอยู่ในบุษบกพุทธลักษณะแบบไทยผสมจีนกล่าวคือฝีมือปั้นหุ่นเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นแล้วนำไปแกะสลักหินอ่อนที่ประเทศจีนภายนอกพระอุโบสถ ระหว่างช่องเสาโดยรอบกำแพงมีภาพจำหลักหินเรื่องสามก๊ก เป็นฝีมือช่างจีนที่เสาประตูกำแพงแก้วพระอุโบสถทั้งสี่ประตู มีฉลวยจารึกอักษรจีนมีข้อความต่อเนื่องกัน

^{๒๔}รศ. สมใจ นิ้มเล็ก, ราชบัณฑิต, อุโบสถสถาปัตยกรรมไทย, ๒๕๔๖, หน้า ๕๕.

ภายในพระอุโบสถ มีจิตรกรรมฝาผนังทั้งสี่ด้าน เป็นภาพเขียนสีฝุ่นบนผนังปูนเป็นงานฝีมือช่างหลวง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นเรื่องพุทธประวัติ ทศชาติชาดก และเทพชุมนุม ประกอบด้วยเทพในชั้นจตุรมาหาราชิกษย์และครุฑ ดำลงมาเป็นภาพปฐมสมโพธิ แบ่งเรื่องโดยใช้เส้นสีเทาเส้นแบ่งภาพเป็นรูปหยักฟันปลา เพื่อแบ่งส่วนที่เป็นโลกสวรรค์และโลกมนุษย์เริ่มจากเทพดา ในหมื่นจักรวาลมาชุมนุมกันในสวรรค์ชั้นดุสิตเพื่ออัญเชิญพระบรมโพธิสัตว์ให้มาปฏิสนธิในโลกมนุษย์ ภาพนี้เด่นกว่าภาพทั้งหลาย เป็นภาพพระโพธิสัตว์ประทับในปราสาท มีกำแพงแก้วชั้นในล้อมอยู่ด้านนอกเทพดาทั้งหลายนั่งพนมมือ เหนือขึ้นไปเป็นหมู่เมฆ มีปราสาทอยู่ไกล ๆ เหล่าเทพดาเรียงรายกันอยู่ ถัดมาเป็นภาพพระเจ้าสุทโธทนะทรงประกอบพิธีแรกนาขวัญต่อมาเป็นภาพประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ ทั้งหมดเป็นภาพพุทธประวัติที่ต่อเนื่องกันไป มีการสอดแทรกภาพชีวิตของชาวบ้านที่ถอดแบบจากคนในท้องถิ่นเอาไว้ด้วย ด้านหน้าของภาพปราสาทส่วนล่างเป็นริมฝั่งน้ำยาวเหยียดเป็นแม่น้ำอโนมาเจ้าชายสิทธัตถะทรงตัดพระเกศา ณ ริมฝั่งแม่น้ำนี้ พระอินทร์เอาผอบมารองรับพระเกศาแล้วนำไปประดิษฐานไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๒๕}

สรุป รูปแบบพระอุโบสถในพระพุทธศาสนาเถรวาท สถาปัตยกรรมของไทยในอดีตล้วนแต่มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามสภาพของความเปลี่ยนแปลงในเวลา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพการณ์แต่ละภูมิภาคจะมีรูปร่างลักษณะที่แตกต่างออกไป แต่รูปทรงยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ความไทยอยู่ในตัว เช่น ลวดลายศิลปะที่เป็นของไทย ถูกต้องตามกรมศิลปากรที่วางรูปแบบเอาไว้ เช่น พระอุโบสถภาคกลางวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร พระอุโบสถที่ยกพื้นสูงหน้าบันด้านหน้าและด้านหลังเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ประทับในปราสาทภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งสี่ด้าน ฝีมือช่างหลวง เป็นภาพพุทธประวัติภาพผจญมาร ภาพเวสสันดรชาดกพระอุโบสถภาคใต้วัดมัทธมิมาวาสเป็นฝีมือช่างหลวงในกรมช่างสิบหมู่จากกรุงเทพมหานคร ร่วมกับช่างเมืองสงขลาส่วนประกอบของซุ้มฟ้ามีแต่ตัวลายของไม้มีนาคสะดุ้งเสารองพระอุโบสถเป็นสี่เหลี่ยมไม่ย่อมุม ประตูและหน้าต่างเป็นซุ้มมงกุฎหน้าบันทั้งภายนอกและภายในเป็นประติมากรรมปูนปั้น นูนสูงปิดทองและติดกระจก พระอุโบสถภาคเหนือ วัดเจดีย์งาม จะมากไปด้วยสีสันทลวดลายงดงามตามลักษณะพื้นที่ ที่ตั้งพระอุโบสถของทรงไม้สักทอง เพราะในดินแดนล้านนานั้น เป็นดินแดนแห่งป่าไม้ อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้นานาพันธุ์มาตั้งแต่โบราณ โดยเฉพาะไม้สักที่นำมาใช้งาน สถาปัตยกรรมทั้งพุทธสถาน และอาคารบ้านเรือน ตลอดจนพุทธศิลป์ชนิดต่าง ๆ และเครื่องใช้พื้นบ้านทั่วไป พุทธศิลป์ที่สำคัญมีลักษณะโดดเด่นในแบบล้านนามีมากมาย และพระอุโบสถภาค

^{๒๕} <http://www.Gimyong.com> (ออนไลน์) วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๕๕.

ตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพระอุโบสถวัดศรีคุณเมือง จังหวัดเลย พระอุโบสถแห่งนี้รูปแบบจะเป็นแปดเหลี่ยมสี่เหลี่ยมผืนผ้า ได้รับอิทธิพลช่างจากลาวหลวงพระบาง ยาว ๔ ช่วงเสา พระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีขนาดกว้าง ๑๑.๕๕ เมตร ศิลปะออกไปต่างประเทศลาวลงนามไปด้วยลายปูนปั้น ทรงเอกลักษณ์ความเป็นไทยไว้เด่นชัด

๓.๓ พระอุโบสถในสมัยต่าง ๆ ของประเทศไทย

พระอุโบสถในยุคสุโขทัย เป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากมีการพัฒนารูปแบบการสร้างเสนาสนะวัตถุในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัย เพราะฉะนั้นรูปแบบพระอุโบสถและศิลปกรรมในแต่ละยุคจะมีลักษณะไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับแต่ละกลุ่มช่างที่ทำการก่อสร้างในยุคนั้น ๆ ดังเช่นในยุคสุโขทัย ก็มีลักษณะการก่อสร้างเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ รูปแบบพระอุโบสถในสมัยสุโขทัย

รูปแบบ^{๓๐}ของพระอุโบสถสุโขทัย มีลักษณะคล้ายกับวิหาร เป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่จะมีขนาดเล็กกว่าวิหาร เพราะใช้ประกอบพิธีกรรมเฉพาะของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นแบบแผนเดียวกับล้านนา แตกต่างจากศิลปะอยุธยาที่เน้นพระอุโบสถขนาดใหญ่

พระอุโบสถสมัยสุโขทัยต้นสมัย จะเป็นอาคารเปิดโล่ง และมีฐานเดียว เช่นเดียวกับวิหาร จะแตกต่างกันที่มีใบเสมากำหนดเขตสังฆกรรมอย่างชัดเจน ซึ่งส่วนใหญ่จะทำด้วยหินชนวนแผ่นใหญ่

พระอุโบสถสมัยสุโขทัยตอนปลาย รูปแบบของโบสถ์จึงมีขนาดใหญ่ขึ้นและมีฐานสูงขึ้นซึ่งคาดว่าจะได้รับอิทธิพลจากอยุธยาเช่นเดียวกับวิหารในสมัยหลัง

นอกจากนี้ยังได้รับอิทธิพลจากนิกายลังกาวงศ์ในเรื่องการสร้าง **อุทกสีมา** หรือโบสถ์กลางน้ำ จะพบมากในเมืองสุโขทัย สันนิษฐานว่าเกิดจากคตินิยมของกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ที่เดินทางมาจากลังกาหรือ ลัทธิลังกาวงศ์ ที่ถือความบริสุทธิ์ของการประกอบพิธีสังฆกรรม ไม่ให้ผู้อื่นเข้ามาในระหว่างพิธีกรรม ซึ่งไม่พบลักษณะของอุทกสีมาในวัดสมัยยุคแรก ดังนั้นผู้วิจัยจะได้ศึกษา ประวัติวัดและประวัติพระอุโบสถวัดตระพังทอง สมัยสุโขทัย ต่อไปดังนี้ คือ

๑) **พระอุโบสถวัดตระพังทอง** ตั้งอยู่บนเกาะกลางตระพังทอง หนึ่งในสี่สระ หรือตระพังน้ำขนาดใหญ่ ของเมืองสุโขทัย คือตระพังเงิน ตระพังสระศรี (ตระพังตระกวน) ตระพังสอ และตระพังทอง ซึ่งเป็นแหล่งเก็บน้ำสำคัญ โดยได้รับน้ำจากน้ำฝนและแหล่งเก็บน้ำ เขื่อนศรีนครินทร์ ทางทิศ

^{๓๐} www.arc.cmu.ac.th/e-learning/doc/7046_5593.pdf (ออนไลน์) เข้าถึงข้อมูล ๒๗ มี.ค.๕๖

ตะวันตกเฉียงใต้(หรติ)ของตัวเมือง กลางตระพังมีลักษณะเป็นเนินคันหรือเกาะขนาดเล็กมีอาคาร
พุทธศาสนสถานตั้งอยู่ทั้งสี่แห่ง ที่เกาะกลางตระพังเงิน
เป็นโบสถ์กลางตระพัง ที่ตระพังสระศรีมีเจดีย์วิหาร
และโบสถ์ ที่เกาะตระพังสอมีศาลาโถง ด้านหน้าศาลา
เป็นเจดีย์ ขนาดเล็ก ๑ องค์ ด้านหลังเป็นเจดีย์ขนาด
ใกล้เคียงกัน ๓ องค์ ส่วนที่เกาะกลางตระพังทอง มี
เจดีย์ วิหาร และโบสถ์โบสถ์วัดตระพังทอง ก่ออิฐ ฉาบ
ปูนดำ ค่อนข้างหยาบ ขนาด กว้าง ๙.๔๐ เมตร ยาว
๑๖.๐๐ เมตร สูงจากพื้นจนสุดผนัง ๕.๖๐ เมตร
โครงสร้างหลังคาสูง ๕.๔๐ เมตร รวมความสูงจากพื้น
ถึงหลังคา ๑๑.๐๐ เมตร ลักษณะผนังก่ออิฐเรียงแผ่น

ภาพที่ ๕ พระอุโบสถวัดตระพังทอง
อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย

หนา ๐.๗๐ เมตร ด้านหน้าเป็นมุขโถง ยาว ๓.๐๐ เมตร บริเวณมุขทั้งด้านทิศเหนือ – ใต้ ทำบันไดขึ้น
สู่ตัวโบสถ์ ซึ่งมีประตูอยู่ทางทิศตะวันตก เป็นประตูไม้สักลูกฟัก ๒ บาน รวม ๒ ช่อง ด้านทิศเหนือ
– ใต้ มีหน้าต่างด้านละ ๒ ช่อง บานหน้าต่างลูกฟักไม้สัก ช่องละ ๒ บาน ผนังเป็นไม้ไผ่ขัดและเท
คอนกรีตหยาบ ด้านหลังเป็นพระประธาน ขนาดหน้าตักกว้าง ๑.๕๐ เมตร ตั้งอยู่บนฐานชุกชีสูง
๑.๐๐ เมตร เรียกกันว่า หลวงพ่อขาว ลักษณะพระพุทธรูป องค์นี้เป็นพระปูนปั้นปางมารวิชัยทำ
เลียนแบบสมัยสุโขทัย คงสร้างขึ้นภายหลังโครงสร้างหลังคาเป็นทรงจั่ว ลด ๒ ชั้น ตั้งอยู่บนผนังทั้ง
๒ ด้าน ไม่มีเสารับ เว้นมุขหน้ามีเสา ๔ เสาปลายสุดครอบหลังคาทำเป็นรูปมังกร ปูนปั้น หน้าบัน
เป็นไม้สัก แผ่นดีเรียบแนวตั้ง มุงกระเบื้องดินเผาปลายแหลม กำแพงแก้วก่ออิฐฉาบปูน ขนาดสูง
๑.๑๐ เมตร หนา ๐.๔๕ เมตร มีทางเข้า ๕ ช่อง คือ ทางทิศเหนือ- ใต้ ด้านละ ๒ ช่อง และด้านหน้า
๑ ช่อง ตรงกลางเข้าด้านหน้า และด้านทิศเหนือ – ใต้ ด้านละ ๑ ช่อง ทำเป็นซุ้มประตูรวม ๓ ซุ้ม มี
ใบเสมาปักไว้รายรอบโบสถ์ทุกทิศด้านทิศเหนือ – ใต้ ด้านละ ๓ จุด ส่วนทิศตะวันออก – ตก ด้าน
ละ ๑ จุด เป็นเสมาคู่ เป็นที่น่าสังเกตว่าใบเสมาที่วางคู่กันอยู่นั้นมีขนาดไม่เท่ากัน คือใบด้านนอกมี
ขนาดใหญ่และสูงกว่าใบด้านใน พื้นรอบในกำแพงแก้ว เทคอนกรีตหยาบตามความเชื่อดั้งเดิมของ
ชาวเมืองเก่าสุโขทัยบางกลุ่มเชื่อว่าโบสถ์หลังนี้ สร้างโดยอโณณัติ และไม่มีใครทราบว่ามีบุคคลผู้
เป็นใคร มาจากที่ใด บางกลุ่มเชื่อว่าพระปลัดบุญธรรม อดีตเจ้าอาวาสวัดรูปหนึ่งสร้างขึ้นเมื่อเร็ว ๆ
นี้ และหลายคนเชื่อว่า คงจะสร้างมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยโน่นแล้ว

๒) ลักษณะพระอุโบสถโบสถ์หลังนี้สร้างอยู่ในแนวเดียว และติดอยู่กับโบราณสถานเจดีย์
ประธานของวัด มองเห็นแล้วก็น่าจะเป็นโบราณสถานสิ่งก่อสร้างที่สร้างมาพร้อมกัน สมเด็จเจ้าฟ้า
กรมพระยา นริศรานุวัดติวงศ์ทรงเล่าไว้ในพระนิพนธ์ เรื่อง “จดหมายเหตุทางไปพิษณุโลก” ๑

ว่าเวลาบ่าย ๔ โมง ๔๕ ออกไปดูตระพังทอง ซึ่งอยู่ข้างที่พักตระพังเป็นภาษาเขมร เห็นจะแปลว่า สระ ตระพังทองเป็นสระกว้างประมาณ ๔ เส้นครึ่ง ลีเหลี่ยม กลางมีเกาะกว้าง ๒ เส้น ลีเหลี่ยม ในเกาะมีวัดเรียกว่า วัดตระพังทอง มีเจดีย์ลังกาสูงประมาณ ๑๒ วา อยู่กลาง ข้างด้านหน้าตะวันตกมีวิหาร ข้างด้านหลังตะวันตกมีโบสถ์ ข้างข้างทั้งด้านเหนือและใต้ มีพระเจดีย์เล็ก ๆ เรียงเป็นแถวทั้ง ๒ ด้านอย่างที่เขียนไว้ในแผนที่สุโขทัย หน้า ๘๑ นั้น สิ่งทั้งปวงเหล่านั้นล้วนแต่ชำรุดพังทลายทั้งนั้น แต่โบสถ์ได้มุงหลังคาแฝกไว้ ท่านพระยาจางวาง ๒ ท่านจัดการเพราะวัดนี้ท่านเป็นที่พักรักษาพระอุโบสถของท่าน มีกระท่อมน้อย ปลูกลงในตระพังข้างหลังเกาะหลังหนึ่งเป็นที่ท่านอยู่จำศีล และท่านได้ชักชวนพระมาอยู่ ปลูกกุฏิแฝกไว้ข้างเกาะ ด้านเหนือหลังหนึ่ง ให้พระอยู่ แต่ไม่มีใครสำเร็จ เพราะพระที่มาอยู่ทนงุ้ไม่ไหว อยู่เหนื่อยแล้วก็ไป จะหาว่าหากินไม่ได้ก็ไม่เชิง เพราะบ้านคนในเมืองเก่านี้อีกมีแต่เมื่อเวลาไปคราวนี้ พระมีอยู่ ท้องตระพังมีน้ำเฉาะและ มีหญ้าและอ้ายรกๆ ต่างๆ ขึ้น น้ำใช้ไม่ได้”^{๓๓}

๓.๓.๒ รูปแบบพระอุโบสถในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ตอนต้น)

สำหรับพระอุโบสถแยกออกไปอยู่เป็นสัดส่วนต่างหาก และมีขนาดเล็กกว่าพระวิหารทั้งวิหาร และ พระอุโบสถ มีเสาคานใหญ่ เป็นเสา ๔ เหลี่ยม หรือ ๘ เหลี่ยมหัวเสาเป็นบัวโถแบบบัวตูม เสาเรียงเป็นสองแถว เพื่อรับเครื่องหลังคามิเพดานปิดไม่ให้เห็นส่วนหลังคาเพดานจำหลักเป็นรูปดาว ดอกจอกดังปรากฏที่วัดหน้าพระเมรุ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร หน้าบันไม่นิยมทำลวดลายแต่สลักไม้เป็นรูปเทวคา สันนิษฐานว่าเป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น เช่น พระนารายณ์ทรงครุฑมีบริวารเป็นเทวคาหรือกุมภัณฑ์ล้อมรอบ เบื้องบนเป็นรูปฉัตรหลายชั้น (วัดหน้าพระเมรุ วัดนางปลื้มกันทวยทำเป็นหยักลูกคลื่น คล้ายนาคสะดุ้งของขอมใหญ่โตและแข็งแรง และงดงามมากตามแนวลัทธิลังกาวงศ์ พระเจดีย์แบบลังกา ก็เป็นที่นิยมเช่นกันเริ่มต้นที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระสถูปเป็นรูประฆังคว่ำ รูปทรงเพรียวเป็นจอมแห 3 องค์บนฐานเรียงเดียวกันมีมณฑปชั้นในระหว่างทั้ง 3 องค์ฐานทักษิณสูง มีมุขเล็กๆ ทั้ง ๔ ทิศ (ซุ้มจระนำมณฑปทิศ) บรรจุพระพุทธรูปยืนทุกซุ้มบนยอดจั่วมีพระสถูปเจดีย์องค์เล็กเป็นบราลีนำสายตาสู่จอมแหองค์ระฆังเป็นทรงลังกาอย่างชัดเจนมีบัลลังสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ซ้อนอยู่ชั้นบนตั้งเสาหอนเป็นวงกลมรับปล้องไฉนเป็นรูปการของฉัตรหลายสิบชั้นซ้อนเรียงเข้าหายอดแล้วแถบเรียบๆ (ปลีขนาดสั้น) ยอดสุดเป็นหยดน้ำค้าง, ลูกแก้วปรางค์ใช้พระพุทธรูปปรางค์เป็นประธานของพุทธรูปแทนพระสถูปเจดีย์(เปลี่ยนตามศาสนาที่นับถือขณะนั้น สืบเปลี่ยนโดยยกเทวรูปออกอัญเชิญพระพุทธรูปเข้าประดิษฐานแทน) ที่วัดพระรามวัดพระศรีมหาธาตุ วัดราชบูรณะมีพัฒนาการแปลกเจดีย์เหลี่ยมไม้สิบสองถึงบนยอดคันทาเหลี่ยมแบบศรีวิชัย

^{๓๓} <http://www.traphangthong.org> (ออนไลน์) วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๕.

พระองค์ นิ่งหัตถบาศอุปสมบทเจ้าบรมราชาเป็นภิกษุแลพระสงฆ์ทั้งหลายก็ออกบวชใหม่ โดยประมาณมากกว่า ๑๐๐ สมเด็จพระบรมราชาค่อยเจริญเมตตาภาวนา ^{๓๓}

๒) **ลักษณะพระอุโบสถ**อุโบสถวัดสมณโกฏฐารามตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของปรางค์ประธาน ตัวพระอุโบสถมีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูน ฐานเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ตั้งบนฐานหน้ากระดานสูง ๕ เมตร ในชั้นแรกถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานบัวลูกแก้วอกไก่ที่รองรับส่วนของผนังทับันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีรูปทรงแอ่นโค้งในลักษณะคล้ายเรือสำเภาทั้งทั้งด้านกว้างและด้านยาวของตัวอาคาร โดยสังเกตเห็นได้ชัดตั้งแต่ส่วนฐานขึ้นไปจนถึงส่วนยอด พระอุโบสถนี้เป็นอาคารที่มีมุขลด โดยมุขทางด้านตะวันออก – ตะวันตก สูงกว่าผนังด้านเหนือ – ใต้ บัวหัวเสาทำเป็นบัวแฉกเหมือนกับวิหารของวัดกุฎีดาว แผนผังของพระอุโบสถเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๒๖ เมตร เป็นอาคารขนาด ๗ ห้องเสา ทำเป็นอาคารที่สร้างมุขยื่นทางด้านหน้าและหลัง แต่ที่มุขทั้งสองสร้างเป็นผนังทับแทนที่จะเป็นมุขโปร่ง มุขทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก กว้าง ๔ เมตร ยาว ๑๐ เมตร

ส่วนของเสาอิงผนังที่เหลือ สูงสุด ๑๕, ๑๑ และ ๕ เมตร ตามลำดับ เท่ากัน ที่ผนังด้านทิศตะวันตกซึ่งเป็นด้านหน้าปรากฏซุ้มหน้าต่างซึ่งมีแห่งเดียวเท่านั้น ลักษณะของหน้าต่างก่อเป็นซุ้มทรงบันแถลง กรอบหน้าต่างมีชั้นเดียว ภายในซุ้มหน้าต่างมีร่องรอยของการฉาบปูนซึ่งน่าจะมีการลงรักปิดทอง สำหรับที่ผนังทางทิศเหนือ- ใต้นั้น ส่วนของเสาอิงผนังที่เหลือสูงสุด เฉลี่ยประมาณ ๑๒ เมตร ปรากฏซุ้มประตูทางเข้าด้านละ ๒ แห่ง กว้างประมาณ ๑.๕๐ เมตร เท่ากัน เหนือผนังขึ้นไปเป็นหลังคาซึ่งสร้างครอบในสมัยปัจจุบัน สภาพภายในของพระอุโบสถซึ่งปัจจุบันยังคงใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่นั้น มีการเพ้นคอนกรีตทึบพื้น, ฐานชุกชี และเสาเดิม สำหรับเสาภายในไม่ปรากฏให้เห็นเนื่องจากได้มีการสร้างทับตรงตำแหน่งเดิม แต่จากรูปแบบของอาคารที่มีขนาดกว้าง และยาวอย่างมากจึงน่าจะมีเสารองรับเครื่องบนหลังคาที่ทำด้วยไม้ซึ่งพังทลายลงหมดแล้ว และจากรูปแบบบัวหัวเสาที่เป็นบัวแฉกและรูปแบบสถาปัตยกรรมคล้ายกับวิหารของวัดกุฎีดาวดังกล่าว เสาภายในของพระอุโบสถหลังนี้น่าจะเป็นเสาสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนที่ฐานชุกชีนั้นไม่สามารถทำการขุดแต่งตรวจสอบได้ เนื่องจากยังคงมีการใช้งานอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับมีพระประธานขนาดใหญ่และพระพุทธรูปตั้งเรียงรายอยู่เป็นจำนวนมาก บริเวณด้านนอกรอบพระอุโบสถมีใบเสมาตั้งอยู่บนฐานแปดเหลี่ยม ใบเสมาทั้งหมด ๘ หลัก ด้านหน้า ๑ หลัก ด้านหลัง ๑ หลัก และด้านข้างด้านละ ๑ หลัก จัดเป็นเสมาขนาดกลางแบบเสมานั่งแท่น โดยมีรูปแบบแตกต่างกันถึง ๓ แบบ คือ แบบที่ ๑ เสมาทึบทรายแดง เป็นแบบที่มีอยู่มากที่สุด ลักษณะเป็นใบเสมาแบบเก่าที่ฐานสลักลายเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ๒ ช่อง กึ่งกลางช่องสลักลวดลายพรรณ

^{๓๓} <http://phranakhonsiyutthaya.blogspot.com> (ออนไลน์) วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๕.

พฤษภในกรอบรูปทรงสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด ตรงเอวใบเสมาไม่มีตัวเหงา กึ่งกลางใบเสมาสลักลายในกรอบทรงสามเหลี่ยม และตกแต่งลายลูกน้ำเป็นเส้นขอบรอบตัวเสมากับลายสามเหลี่ยมกลางเสมา

ส่วนบนยอดสุดของใบเสมาสลักลายพฤษภพฤษภ กึ่งกลางเป็นลายดอกบัวในรูปวงกลม ซึ่งนายสันติ เล็กสุขุม สรุปไว้ในเรื่อง ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๕๑๐) ว่า “ลายดอกบัวมีต้นแบบจากศิลปะจีนมาแพร่หลายอยู่ในศิลปะไทย ตั้งแต่ในราชพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เช่นที่ประดับปราสาทประธานวัดมหาธาตุ ลพบุรี และที่ปรากฏอยู่ในงานประดับของศิลปะทางภาคเหนือ รวมทั้งที่ทางสุโขทัยด้วย” แบบที่ ๒ เสมาหินทรายขาว มีลักษณะเอวเสมาคอดเล็ก มีตัวเหงา ๒ ข้าง มีแถบเส้นกลางสลักลวดลายที่บริเวณเชิงใบเสมา ที่ทับทรวง และส่วนยอดของใบเสมา ลักษณะโค้งแหลมกว่าแบบแรก แบบที่ ๓ เสมาหินชนวน เสมาหินชนวนอยู่ในสภาพชำรุด มีการสลักเป็นลายเส้นลวดตามขอบ แถบเส้นกลาง ส่วนยอดเหลือเพียงฐานของเม็ดทรงมณฑ์เจดีย์ทรงระฆัง ตั้งอยู่ระหว่างปราสาทประธานและพระอุโบสถ ภายหลังการขุดแต่งพบว่าเป็นเจดีย์ทรงระฆัง ฐานกลม ตั้งอยู่บนฐานเชิงสี่เหลี่ยมสามชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานบัวกลา ซึ่งมีการพังทลายอย่างมาก ถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานรองรับองค์ระฆังเดี่ยว ลักษณะขององค์ระฆังเป็นองค์รูปแบบที่เป็นแบบอยุธยาตอนต้น เหนือองค์ระฆังเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยมมีลวดลายปูนปั้นระดับผนังบัลลังก์ทั้งสี่ด้าน ซึ่งเป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้นโดยได้รับอิทธิพลลวดลายประดับแบบสุโขทัย ถัดขึ้นไปเป็นก้านฉัตรและเสาหนาม เหนือขึ้นไปเป็นปล่องโถน

จากการขุดตรวจสอบที่ฐาน พบว่ามีการสร้างทับบนฐานเดิม ขนาดกว้างยาวที่ฐานเท่าเดิม เพียงแต่เป็นการยกระดับที่พื้นฐานให้สูงกว่าเดิม ประมาณ ๕๐ เซนติเมตร เป็นการก่อขยายตามรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเดิมของเจดีย์ เพื่อขยายขนาดให้ใหญ่ขึ้นอีกเล็กน้อย แต่จากการเปรียบเทียบรูปแบบเจดีย์ที่มีการพอกทับสองครั้งดังกล่าว ยังคงเป็นรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังในสมัยอยุธยาตอนต้นอยู่ โดยสรุป เจดีย์องค์นี้ในสมัยแรกก่อนที่จะมีการปรับพื้นยกระดับขึ้นจากเดิมนั้น สัดส่วนของฐานและองค์ระฆังกับส่วนยอดยังได้สัดส่วนที่เหมาะสมทางสถาปัตยกรรมอยู่ แต่เมื่อมีการปรับยกพื้นบริเวณวัดในสมัยหลังขึ้นมาอีก ประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ในลักษณะเป็นการก่อพอกตามสัดส่วนของรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยเดิม ไม่ได้ก่อขึ้นใหม่ตามส่วนของฐานที่ยกพื้นสูงขึ้น จึงทำให้รูปแบบของเจดีย์องค์นี้ เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ตั้งอยู่บนฐานเดี่ยวไม่ได้สัดส่วนสวยงามนัก ปราสาทประธาน จากผลการขุดแต่งพบเฉพาะส่วนฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้าย่อเก็จ ซึ่งมุมกลางมีขนาดใหญ่ขนาดของฐานในแนวเหนือ – ใต้ กว้าง ๑๗.๕๐ เมตร ส่วนแนวตะวันออก – ตะวันตก กว้าง ๒๐ เมตร มีมุขยื่นออกมาทางด้านทิศตะวันออก มีบันไดทางขึ้น ๒ ข้างที่ทางด้านมุขทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว มีความสูงจากระดับพื้น ถึงส่วนที่เหลืออยู่ประมาณ ๑๑ เมตร ฐานเชิงชั้น

แรก สูง ๑ เมตร ถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานบัวลูกแก้วรองรับส่วนฐานของชั้นที่ ๒ โดยมีพื้นปูกระเบื้องดินเผาสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๓๒ x ๓๒ เซนติเมตร ปูอยู่บนลานทักษิณชั้นแรก ตั้งแต่ส่วนฐานชั้นที่ ๒ ขึ้นไปมีการพังทลายลงจนหมดคงเหลือแต่ส่วนแกนในของฐานปรากฏเท่านั้น ฐานปรากฏด้านทิศเหนือปรากฏการพังทลายมากกว่าด้านอื่น

เนื่องจากการลักลอบขุดเจาะหาโบราณวัตถุในสมัยปัจจุบัน ปรากฏให้เห็นฐานของเจดีย์องค์เดิมที่ถูกปรังค์สร้างครอบทับ ปรังค์ประธานมีระเบียงคดล้อมรอบ และต่อเชื่อมกับท่ายวิหารทางด้านทิศตะวันออกทางด้านทิศตะวันตกของระเบียงคดพบแนวเสากลมฉาบปูนเป็นแปดเหลี่ยมปรากฏบันไดทางขึ้นทั้งสองข้างด้านทิศตะวันออกของระเบียงคด ส่วนอีกสามด้านพบร่องรอยของบันได ด้านละ ๕ แห่ง ระเบียงคดมีความกว้างทางทิศตะวันออก ๕ เมตร ส่วนอีกสามด้านมีขนาดความกว้าง ๖.๕๐ เมตร ระเบียงคดล้อมรอบปรังค์มีขนาดสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๔๕ x ๔๕ เมตร ที่จุดกึ่งกลางของระเบียงคดด้านในพบฐานของซุ้มประตูทางเข้าเป็นเพียงฐานของชุดบัวคว่ำอยู่ติดกับพื้น มีแนวร่องน้ำเป็นขอบเขตภายในของระเบียงคดร่องน้ำแนวร่องรูปสามเหลี่ยมวางอิฐในแนวตั้งใช้อิฐวางในแนวนอนปิดทับหน้าแล้วฉาบปูนทับอีกชั้นหนึ่ง แนวร่องน้ำจะล้อมรอบซุ้มประตูทางเข้าภายในทั้งสามด้วย จากการขุดตรวจที่ฐานปรังค์ประธาน พบเพียงฐานชั้นแรกของโบราณสถานองค์เดิมเท่านั้น นอกนั้นพังทลายลงจะเกือบหมด เป็นเทคนิคการก่ออิฐสอดดิน (ขนาดของอิฐ ๕ x ๑๕ x ๓๐ เซนติเมตร) ฐานชั้นแรกมีความสูงประมาณ ๒.๕๐ เมตร ส่วนฐานชั้นถัดไปไม่ปรากฏร่องรอยแน่ชัด สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นส่วนฐานของเจดีย์สมัยแรกนี้ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณเหนือฐานไพทีที่ต่อเชื่อมกับเจดีย์มุม ซึ่งเป็นเจดีย์ที่มีฐานย่อมุมไม้สิบสอง

โดยน่าจะมีบันไดทางขึ้นสู่ฐานประทักษิณที่จุดกึ่งกลาง ฐานทั้ง ๔ ทิศ สูงประมาณ ๕๐ เซนติเมตร จากพื้นระดับแรกสุด ฐานย่อมุ่กัฏฐรองรับด้วยฐานประทักษิณซึ่งเชื่อมกับจุดกึ่งกลางของเจดีย์มุมทั้ง ๔ องค์ เจดีย์มุมทั้ง ๔ องค์ที่ฐานของปรังค์ประธาน มีดังนี้ - เจดีย์มุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นเจดีย์ประจำมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปรังค์ประธาน ฐานที่เหลืออยู่มีความสูงประมาณ ๒ เมตร สภาพส่วนบนพังทลาย คงเหลือหลักฐานเฉพาะส่วนฐาน เป็นฐานของเจดีย์ทรงกลมที่ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๕.๕๐ x ๕.๕๐ เมตร ฐานชั้นแรกมีความสูงจากพื้นดินหลังการขุดแต่งประมาณ ๑ เมตร ถัดขึ้นไปเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมลดหลั่นอีกสองชั้นรองรับชุดฐานเขียงกลมสามชั้น ถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานปัทมรองรับบัวถลาและมาลัยเถา ส่วนบนถัดจากนี้พังทลายลงจนหมด เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกับเจดีย์มุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งมีสภาพสมบูรณ์กว่าเจดีย์มุมองค์อื่นและวิเคราะห์จากสัดส่วนทางสถาปัตยกรรมที่เหลืออยู่สันนิษฐานว่าองค์ระฆังน่าจะเป็นทรงกรวย - เจดีย์มุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเจดีย์ประจำมุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ของ ปรังค์ประธานฐานที่เหลืออยู่มีความสูงประมาณ ๒.๕๐ เมตร สภาพส่วนบนพังทลาย

คงเหลือหลักฐานเฉพาะส่วนฐานเป็นฐานของเจดีย์ทรงกลม ตั้งอยู่บนฐานเขียงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๕.๕๐ x ๕.๕๐ เมตร ฐานชั้นแรกมีความสูงจากพื้นดินหลังการขุดแต่งประมาณ ๑ เมตร ถัดขึ้นไปเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมลดหลั่น อีกสองชั้น รองรับชุดฐานเขียงกลมสามชั้น ถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานปัทมรองรับบัวถลาและมาลัยเถา

ส่วนบนถัดจากนี้พังทลายลงจนหมด เมื่อเปรียบเทียบกับเจดีย์มুমุทิศตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งมีสภาพสมบูรณ์กว่าและวิเคราะห์จากสัดส่วนของสถาปัตยกรรมที่ยังเหลืออยู่ สันนิษฐานว่าองค์ระฆังคงจะเป็นทรงกรวยเช่นเดียวกับเจดีย์มูมุดำประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ - เจดีย์มูมุทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นเจดีย์ประจำมูมุทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเจดีย์ประธาน ฐานที่เหลืออยู่มีความสูงประมาณ ๓.๕๐ เมตร เป็นเจดีย์ที่มีสภาพสมบูรณ์กว่าเจดีย์มูมุดำอื่น มีความสูงประมาณ ๓ เมตร สภาพส่วนบนพังทลายคงเหลือหลักฐานเฉพาะส่วนฐาน เป็นฐานของเจดีย์ทรงกลมที่ตั้งอยู่บนฐานเขียงสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๖ x ๖ เซนติเมตร ฐานชั้นแรกมีความสูงจากพื้นดินหลังการขุดต่อประมาณ ๑ เมตร ถัดขึ้นไปเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมลดหลั่นอีกสองชั้นรองรับชุดฐานเขียงกลมสามชั้น ถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานปัทมรองรับบัวถลาและมาลัยเถา ส่วนบนถัดจากนี้พังทลายลงจนหมด เมื่อวิเคราะห์จากสัดส่วนทางสถาปัตยกรรมที่เหลืออยู่ สันนิษฐานว่าองค์ระฆังน่าจะเป็นทรงกรวย - เจดีย์มูมุทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นเจดีย์ประจำมูมุทิศตะวันตกเฉียงเหนือของปรางค์ประธาน ฐานที่เหลืออยู่มีความสูงประมาณ ๒ เมตร สภาพส่วนบนพังทลายและคงเหลือหลักฐานเฉพาะส่วนฐาน ซึ่งเป็นฐานของเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานเขียงสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๖ x ๖ เซนติเมตร ฐานชั้นแรกมีความสูงจากพื้นดินหลังการขุดแต่งประมาณ ๑ เมตร ถัดขึ้นไปเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมลดหลั่นอีกสองชั้นรองรับฐานเขียงกลมสามชั้น ถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานปัทมรองรับบัวถลาและมาลัยเถา ส่วนบนถัดจากนี้พังทลายจนหมด จากการเปรียบเทียบกับเจดีย์มูมุทิศตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งมีสภาพสมบูรณ์กว่าเจดีย์มูมุดำอื่น และวิเคราะห์จากสัดส่วนทางสถาปัตยกรรมที่เหลืออยู่ สันนิษฐานว่าองค์ระฆังของเจดีย์มูมุทิศตะวันตกเฉียงเหนือน่าจะเป็นทรงกรวยเช่นเดียวกัน

จากการขุดตรวจสอบที่ฐานเจดีย์มูมุดำทั้ง ๔ องค์ ลงไปที่ระดับความลึก ๐.๕๐ เมตรจากระดับพื้นหลังการขุดแต่งพบว่าเจดีย์มูมุดำทั้ง ๔ องค์ ได้สร้างทับอยู่บนตำแหน่งของเจดีย์มูมุดำที่มีอยู่แต่เดิม ซึ่งเป็นเจดีย์มูมุดำสมัยแรกพบฐานย่อมุมไม้สิบสองลดหลั่นกันสามชั้น ที่มูมุดำภายในต่อเชื่อมกับขอบของลานทักษิณของปรางค์ประธานที่สร้างในสมัยแรก ส่วนรูปทรงของเจดีย์มูมุดำที่สร้างในสมัยแรกไม่ปรากฏจากหลักฐานการขุดแต่งซึ่งคงถูกรื้อแล้วสร้างทับบนตำแหน่งเดิม โบราณวัตถุที่ขุดพบจากการขุดแต่งตามบริเวณฐานเจดีย์ดังกล่าว ได้แก่ กระเบื้องเชิงชายดินเผา ชิ้นส่วนกระเบื้องเชิงเคลือบ ลวดลายปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรม ลวดลายกระเบื้องเคลือบ และชิ้นส่วนของพระพุทธรูปหินทราย กำแพงแก้วและซุ้มประตูด้านตะวันตก ปัจจุบันยังเหลือซากกำแพงแก้วเขต

พุทธาวาสทางด้านตะวันตก และซุ้มประตูด้านตะวันตก ซึ่งล้วนก่ออิฐสอปูนทั้งสิ้น ประตูแบบจัตุรมุข ซุ้มแบบหน้านาง ลานภายในเขตกำแพงแก้วยังมีร่องรอยของศิลาแลงที่ใช้ปูพื้น และมีซากพระพุทธรูปหินจำหลักกองอยู่ประปรายที่ข้างพระอุโบสถและเนินโบราณสถาน วัดสมณโกฏฐารามได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานของชาติ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘^{๓๔}

๓.๓.๓ รูปแบบอุโบสถในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ตอนปลาย)^{๓๕}

พระอุโบสถวัดพระยาทำวรวิหารเป็นพระอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลายเพราะฐานของพระอุโบสถบ่งบอกลักษณะอยู่ ฐานมีลักษณะตักทองช้างหรือหย่อนท้องสำเภาแต่ทว่าลักษณะดังกล่าวก็เป็นเพียงลักษณะของสถาปัตยกรรมเพียงสิ่งหนึ่งเท่านั้นลักษณะสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายยังมีลักษณะพิเศษอื่น ๆ อีกหลายอย่างจึงไม่สามารถยืนยันได้แน่นอนว่าเป็นสมัยอยุธยาตอนปลายได้ชัดเจนนักเพราะไม่สามารถยึดถือได้จากลักษณะของหลังคาและโครงสร้างหลังคา ลักษณะของหลังคาไม่เหลือร่องรอยของสถาปัตยกรรมอยุธยาเลยโครงสร้างก็ไม่สามารถมองเห็นได้แต่เท่าที่สังเกตจากโครงสร้างที่ยื่นออกมาจากหน้าบันที่เป็นส่วนของไชราไม่มีลักษณะของโครงสร้าง เช่น การวางขึ้น วางแปลย จึงเชื่อแน่ว่า พระอุโบสถหลังนี้ถ้าเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาก็คงได้รับการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์มาหลายยุคหลายสมัยแล้วผังพื้นมีลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้าจำนวน ๗ ห้อง หรือ ๗ ช่วงเสา มีมุขหน้าหลังด้านละ ๑ ช่วงเสาผังพื้นมีลักษณะธรรมดาเหมือนพระอุโบสถโดยทั่วไป มีบันไดทางขึ้นลง ตรงด้านข้างของมุขมุขละ ๒ บันได ฐานของพระอุโบสถ มีลักษณะตักทองช้างเพียงเล็กน้อย ฐานฐานสิงห์แต่ไม่สมบูรณ์ เพราะตรงมุขไม่มีเท้าสิงห์อยู่เลยส่วนฐานของมุขหน้าหลังเป็นฐานฐานบัวคว่ำบัวหงายพื้นที่สำหรับทำสังฆกรรมมีประตูทางเข้าออกด้านละ ๒ ประตู หน้าต่างด้านละ ๗ หน้าต่างซุ้มประตูและหน้าต่างเป็นแบบซุ้มบันแถลง ๒ ชั้น ส่วนหลังคานั้นเป็นชนิด ๒ ซ้อนจำนวนพื้นหลังคา ๓ ดับ ดับที่ ๓ มีคันทวยรับเครื่องปิดเครื่องมุงหลังคาเป็นชนิดเครื่องถ้ายอง ซ่อฟ้าชนิดปากนกตัวถ้ายองตรงนาคสะดุ้งนั้นเป็นลักษณะพิเศษ เพราะมีนาคสะดุ้งถึง ๒ ครั้งแล้วจึงเป็นวงไอยรา การแบ่งจังหวะของใบระกาแบ่งได้สวยงามทีเดียวไม่มีรอยยึดแต่ละใบยังสมบูรณ์มาก หางหงส์เป็นชนิดเอนออก ไม่ตั้งฉาก ดับที่ ๒ และดับที่ ๓ ตัวถ้ายองมีวงไอยราด้วย เครื่องถ้ายองนี้เป็นชนิดปิดกระฉาก^{๓๖}จะได้ศึกษาประวัติวัดและประวัติพระอุโบสถต่อไปดังนี้ คือ

^{๓๔} www.literatureandhistory.go.th (ออนไลน์) วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๓๕} คู่มือภาพในภาคผนวก.

^{๓๖} <http://www.phuttha.com> (ออนไลน์) วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๕๕.

๑) วัดสุวรรณดารารามราชวรวิหาร อยู่ในเขตพระนครด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะเมืองเป็นวัดที่เหมาะสมสำหรับผู้สนใจมาดูภาพจิตรกรรมที่ฝาผนังในวิหาร ซึ่งเป็นภาพเขียนสีน้ำมันฝีมือของ มหาเสวกตรี พระยาอนุศาสน์จิตร เป็นภาพ เรื่องพระราชพงสาวดารสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นภาพเขียนที่มีความเหมือนจริงมีใบหน้า ร่างกายกล้ามเนื้อและสัดส่วนต่างตามสรีระของบุคคลจริง อันมีอิทธิพลมาจากตะวันตกและได้นำมาประยุกต์ใช้ในจิตรกรรมไทย ซึ่งเชื่อว่าเป็นจิตรกรรมสีน้ำมันบนฝาผนังปูนแห้งแรกในประเทศไทย

๒) ลักษณะพระอุโบสถ พระอุโบสถ วัด

สุวรรณดารารามยังคงสภาพความเป็น โบสถ์แบบสมัยอยุธยาตอนปลาย แม้จะสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ตัวโบสถ์จากท้องช้าง คือ ทำส่วนฐานโค้งอ่อนลงตรงกลางคล้ายปากเรือสำเภา หน้าบันพระอุโบสถสลักลาย เป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเทพชุมนุมที่ผนังพระอุโบสถตอนบน ตอนล่างเขียนเรื่องเวสสันดรชาดก เตมียชาดกและสุวรรณสามชาดก ผนังด้านหน้าพระประธานเขียนภาพมารวิชัย มีแม่พระธรณีบีบมวยผมอยู่ตรงกลาง ขณะที่พระประธานในพระอุโบสถ รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้จำลองขยายส่วนจากพระแก้วมรกต^{๓๗}

ภาพที่ ๗ พระอุโบสถวัดสุวรรณดาราราม

ตำบลหอรด้นไชย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่นี้ สิ่งที่สวยงามสะดุดตาก็คือ หลังคาพระอุโบสถประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันทำด้วยไม้สัก แกะสลักลายกนกเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ปิดทองประดับกระจกตลอด เฉพาะกันทวยที่ประดับรับเชิงชายคาพระอุโบสถทุกตัว ได้แกะสลักเป็นรายนกกพันรอบทวย ลวดลายอ่อนช้อยงดงามยิ่งนักรูปทรงพระอุโบสถภายนอกเป็นรูปทรงเรือสำเภาซึ่งนับเป็นศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ที่ยังเหลือไว้ให้ได้ศึกษาภายในพระอุโบสถ ประดิษฐานพระประธานซึ่งจะลองขยายส่วนจากพระพุทธรูปนามนิรัตนปฏิมากรพระแก้วมรกต (พระแก้วมรกต) วัดพระศรีรัตนศาสดารามรูปทรงงดงาม ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทอง ปางมารวิชัย จัดสมาธิราบเหนือพระรัตนบัลลังก์ที่ประดับกระจกสีด้านซ้าย และขวาเป็นที่ประดิษฐานนพดลมหาเศวตฉัตรเพดานพระอุโบสถเป็นไม้จำหลักลายดวงดาราบนพื้นสีแดง ลงรักปิดทองประดับ

^{๓๗} <http://www.bloggang.com> (ออนไลน์) วันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๕๕.

กระจกตรงกลางเป็นดาวประธาน ล้อมรอบด้วยดาวบริวาร ๑๒ ดวง ภายในกรอบย่อมุมไม้สิบสอง วิหารมีลักษณะเป็นอาคารเครื่องก่อ ด้านหลังมีเจดีย์ใหญ่ โครงสร้างพระวิหารเหมือนกับอุโบสถแต่ไม่มีคันทวย และหน้าบันเป็นรูปช้างเอราวัณยืนแท่น ทู่นแว่นฟ้า บนพานมีฉัตร ๕ ชั้นภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปโลหะลงรักปิดทอง มีเรือนแก้วแบบเรือนแก้วพระพุทธรชินราช แต่เป็นจำหลักเขียนสีปิดทอง

สิ่งสำคัญภายในวัดซึ่งถือว่ามีความค่าควรแก่การดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดี นั่นก็คือภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ และพระวิหาร โดยเฉพาะภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถซึ่งมีอายุกว่า ๒๐๐ ปี โดยได้รับความอุปถัมภ์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววรวงศ์โกสินทร์ ซึ่งเขียนเรื่องพุทธประวัติ ไตรภูมิ ทศชาติชาดก การลำดับภาพคือฝาผนังด้านข้างแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนบนเหนือขอบหน้าต่าง เขียนภาพเทพชุมนุม ๒ ชั้นชั้นละ ๑๖ องค์ ชั้นบนเป็นรูปเทพ ชั้นล่างเป็นรูปเทพและยักษ์ซึ่งเทพชั้นนี้ถือเป็นเทพชั้นต่ำสุดเทพทุกพระองค์พนมมือหันหน้าไปทางองค์พระประธานภาพส่วนล่าง ที่ห้องภาพระหว่างช่องหน้าต่างเป็นภาพเรื่องทศชาติชาดกส่วนฝาผนังด้านหน้าเป็นภาพพุทธประวัติ ตอนมารวิชัย มีขนาดใหญ่เต็มผนังและด้านหลังเป็นภาพเรื่องไตรภูมิ^{๓๘}

๓.๓.๔ รูปแบบพระประธานประจำพระอุโบสถ

พระประธานประจำพระอุโบสถนั้น มีความสำคัญมากภายในพระอุโบสถพระประธานจะต้องประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีแล้วก็มีธรรมเนียมที่จะต้องตั้งหน้าพระประธานหันหน้าไปด้านทิศตะวันออกอันนี้เป็นเหตุมาจากการก่อนที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านจะตรัสรู้พระองค์ได้ทรงประทับนั่งสมาธิใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ โดยเริ่มต้นในเวลาบ่ายและตรัสรู้ในเวลาเช้าของวันถัดมา ซึ่งในเวลาบ่ายดวงอาทิตย์ก็จะคล้อยไปอยู่ทางทิศตะวันตกแล้ว ดังนั้น การนั่งสมาธิให้มีสมาธิท่านก็อาศัยร่มโพธิ์ให้ความสงบร่มเย็นและไม่ให้แสงเข้าพระเนตรท่านก็ต้องประทับทางทิศตะวันตกของต้นศรีมหาโพธิ์ โดยหันหลังให้ดังนั้นพระองค์จึงหันหน้าในทิศตะวันออกในเวลาทีพระองค์ตรัสรู้จึงเป็นที่มาของธรรมเนียมการตั้งพระประธานภายในพระอุโบสถ บริเวณภายในพระอุโบสถด้านหน้าของพระประธานมีพื้นที่ว่างมาก ๆ เพื่อพระสงฆ์จะได้ประชุมกันได้จำนวนมาก พื้นที่ว่างจะแบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนหน้าที่ชิดกับพระประธานนั้น ยกอาสนะสูงเพื่อให้พระสงฆ์มีที่นั่ง ทั้งนี้เพื่อยกพื้นที่ที่เป็นที่นั่งของฆราวาส สาเหตุที่ต้องแยกที่นั่งระหว่างสงฆ์กับฆราวาส เพราะมีข้อถือของพระสงฆ์อยู่ข้อหนึ่ง ว่าพระสงฆ์จะนั่งร่วมกับคนฆราวาสธรรมดาไม่ได้ เช่น พระวิหารพุทธชินราชวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก ๖ ทหารจะยกขึ้นสูง ๓ ชั้น คือ ด้านขวาของพระพุทธรชินราชยกพื้นสูงที่สุดเพื่อใช้เป็นที่สำหรับพระสงฆ์นั่ง ถัดออกมา

^{๓๘} <http://watboran.wordpress.com> (ออนไลน์) วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๕.

ข้างหน้าเป็นพื้นที่สูงชั้นที่สองเป็นที่นั่งสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงประทับ ต่อมาเป็นชั้นต่ำสุดที่ด้านซ้ายมือเป็นที่นั่งสำหรับพระราชวงศ์ชั้นผู้น้อยและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ตามลำดับ^{๓๙}

พระประธานประจำพระอุโบสถส่วนมากนิยมสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย คือ พระหัตถ์ซ้ายวางอยู่บนพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ขวากอดพระชานุ (เข่า) พุทธประวัติเล่าไว้ว่าในตอนนี้เป็นตอนนี้เป็นตอนที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นปางขณะมารก่อนที่พระพุทธรองค์จะตรัสรู้

การนับห้องของพระอุโบสถไทย พระอุโบสถส่วนมากนิยมสร้างห้องภายในพระอุโบสถเป็น ๓ ห้อง หรือ ๕ ห้อง การแบ่งนับห้องพระอุโบสถแต่ละห้องนับจากเสาด้านหนึ่งไปยังเสาด้านหนึ่ง มีชื่อรองรับระหว่างเสาเรียกว่า ๑ ห้อง หรือมีหน้าต่าง ๑ ช่อง ระหว่างช่วงเสาหนึ่งคั่นกับอีกเสาหนึ่งคั่น มีพระอุโบสถที่มี ๕ ห้อง ซึ่งนับว่าเป็นพระอุโบสถที่กว้างใหญ่ที่สุด เพราะต้องให้เหมาะสมกับพระประธานของพระอุโบสถนั้น ซึ่งเป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่

รูปแบบเสมาและซุ้มเสมา

เสมาและซุ้มเสมา เป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องหมายแสดงเขตแดนสำหรับทำสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์ในเขตพระอาราม

สังฆกรรม^{๔๐} = สังฆะ+ กรรม หมายถึง กิจที่พระสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปร่วมกันทำภายในเขตสีมาซึ่งสังฆกรรมของพระสงฆ์นั้นมี ๔ ลักษณะ คือ

๑) อปโลกนกรรม ได้แก่กรรมที่ทำเพียงบอกในที่ประชุมสงฆ์ไม่ต้องตั้งญัตติหรือสวดอนุสาวนา เช่น การแจ้งลงพรหมทัณฑ์แก่พระภิกษุ

๒) ญัตติกรรม ได้แก่กรรมที่ทำเพียงญัตติ โดยไม่ต้องสวดอนุสาวนา เช่น การลงพระอุโบสถ การปวารณา

๓) ญัตติทุติยกรรม ได้แก่ กรรมที่ทำโดยตั้งญัตติ แล้วสวดอนุสาวนาหนึ่ง เช่น การสมมติสีมา การรับผ้ากฐิน

๔) ญัตติจตุตถกรรม ได้แก่ กรรมที่ทำด้วยการตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น การอุปสมบท เป็นต้น

เสมาที่ใช้ในการกำหนดขอบเขตนั้น ในงานศิลปะสถาปัตยกรรมไทยมีรูปแบบลักษณะทั้งขนาดเล็ก รูปราง และลดทอนประดับที่แตกต่างกันมาตามยุคสมัยโดยตลอด พอสรุปได้คร่าว ๆ ว่ายุค

^{๓๙} คำเนริ เลขะกุล, *ของดีภายในพระอุโบสถ*, อนุสาร อ.ส.ท., ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑๒, (ประจำเดือนกรกฎาคม, ๒๕๐๖), หน้า ๑๕.

^{๔๐} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕*, หน้า ๔๔.

สุโขทัยใช้เสมาชนิดเป็นแผ่นใหญ่ทำด้วยหินชนวน สมัยอยุธยานิยมใช้หินทรายแดงและทรายขาวขนาดใหญ่ โดยเริ่มมีการสลักลอยตัวแล้ว จวบจนอยุธยาตอนต้นการใช้หินชนวนขนาดใหญ่เป็นใบเสมายังปรากฏอยู่แต่ไม่มีลวดลาย มาถึงอยุธยาตอนกลางหินชนวนก็ยังคงเป็นวัสดุหลักที่ใช้ประกอบ จนถึงปลายสมัยอยุธยาซึ่งในยุคนี้ใบเสมาขนาดเล็กลงอย่างเห็นได้ชัด พร้อมกันนั้นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยเหตุการณ์ลดขนาดนี้เองก็ปรากฏทดแทนขึ้น นั่นคือการทำเป็นฐานหรือแท่นสูงสำหรับปักเสมา และเรียกองค์ประกอบโดยรวมส่วนนี้ว่า เสมานั่งแท่น ฐานนั้นส่วนมากก่อเป็นฐานเท้าสิงห์ ตอนบนปั้นเป็นบัวโถรับ เช่น แท่นเสมาวัดใหญ่สุวรรณาราม จ.เพชรบุรี^{๔๐}

ฉะนั้นจากการวิจัย พบว่า มีความสำคัญใช้เป็นเขตแดนในการประกอบสังฆกรรม รูปแบบการสร้างพระอุโบสถมีความโดดเด่นทางด้านพุทธศิลป์ที่แฝงด้วยปริศนาธรรมตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา รูปแบบพระอุโบสถทั้ง ๔ ภาค ได้ถูกประยุกต์ใช้สร้างพระอุโบสถในสังคมไทยปัจจุบัน

^{๔๐}สมคิด จิระทัศนกุล, วัด : พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๘๐.